

KIRSEHIR ILI MERKEZ ILÇESI
TARIM İŞLETMELERİNDE
GELİR DAĞILIMI

İlkay POLAT

YOKSEK LISANS TEZİ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
1994

ANKARA ONIVERSITESI
FEN BILIMLERI ENSTITOSU

34990

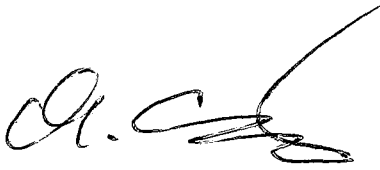
KIRSEHIR ILI MERKEZ ILÇESI TARIM İŞLETMELERİNDE GELİR
DAĞILIMI

İlkay POLAT

YÖKSEK LİSANS TEZİ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu tez .22./09./1994 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
..285 (Seksenbeş..) not takdir edilerek oybirliği/oyçokluğu ile
kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet ERKUŞ (Danışman) Prof. Dr. Selahattin ERAKTAN Prof. Dr. Rauf ARIKAN

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KIRŞEHİR İLİ MERKEZ İLÇESİ TARIM İŞLETMELERİNDE GELİR DAĞILIMI

İlkay POLAT

Ankara Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof.Dr. Ahmet ERKUŞ
1994, Sayfa: 88

Jüri :Prof.Dr. Ahmet ERKUŞ
Doç.Dr.Selahattin ERAKTAN
Prof.Dr.Rauf ARIKAN

Bu çalışmada Kırşehir İli Merkez İlçesi tarım işletmelerinin gelirleri tesbit edilip, gelir dağılımı ortaya konmuştur. Araştırma alanını doğal faktörler ve tarım tekniği yönünden temsil eden 5 köyde (Akçağıl, Göllü, Güzler, Körpınar, Sıdıklı Kumarkaç) 55 işletme, basit tesadüfi tabakalama örnekleme yöntemi ile 1- 250, 251-500 ve 500 dekarın büyük işletmeler olmak üzere üç büyüklük grubuna ayrılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre; işletme arazisinin %83,75'i mülk arazi, %16,25'i ortağa veya kiraya tutulan arazidir. İşletme arazisinin %98,79'u tarla arazisi, %1,21'i ise sebze, meyve ve bağ arazisidir. İncelenen işletmelerde ortalama mülk arazi genişliği 208,55 dekar, ortalama işletme arazisi genişliği ise 249 dekadır. Arazi dağılımlarını gösteren Gini oranı mülk arazi için $G=0,3181$, işletme arazisi için $G=0,3534$ olarak hesaplanmıştır. İşletme başına düşen tarımsal gelir ortalama 53.708.980 TL olup, bu gelirin dağılımını gösteren Gini oranı $G=0,3648$ olarak bulunmuştur. İşletme başına ortalama aile(hanehalkı) geliri 63.101.715 TL'dir. Aile geliri dağılımında Gini oranı $G=0,3321$ olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde kişi başına düşen aile geliri dağılımı için Gini oranı $G=0,3498$ 'dir.

Bulunan bu değerler incelenen işletmelerde gelirin dengeli dağılmadığını göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Mülk arazi, İşletme arazisi, Gayri saf hasıla, Aile (hanehalkı) geliri, Gelir dağılımı, Gini oranı

ABSTRACT
M.Sc Thesis

INCOME DISTRIBUTION IN CENTRAL DISTRICT FARMS IN KIRSEHIR

Ilkay POLAT

Ankara University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Agricultural Economics

Supervisor: Prof.Dr.Ahmet ERKUŞ
1994, Page:88

Jury: Prof.Dr.Ahmet ERKUŞ
Assoc.Prof.Dr.Selahattin ERAKTAN
Prof.Dr.Rauf ARIKAN

In this work, agricultural incomes of farms were investigated and income distribution was found in Central district farms in Kirsehir in 5 villages (Akcaagil, Gollu, Guzler, Korpınar, Sıdıklı Kumarkaç), representing research area with the respect of natural factors and agricultural techniques, 55 farms were classified into three groups as 1-250, 251-500 and more than 500 decar by stratified random sampling method.

According to research results; On the farms studied, 83,75% of this was owned land, 16,25% was share cropped and rented land. 98,79% of operated land was tillable land and 1,21% was horticulture vegetable and vineyardland. On the farms studied, the average owned land was 208,55 decar, average operated land was 249 decar. The Gini ratios, showing the distribution, was calculated as 0,3181 for owned land and as 0,3534 for operated land. The average net farm income per farm was 53.708.980 TL, and the Gini ratio, G, showing the distribution of this income was found as 0,3648. The average family income per farm was 63.101.715 TL. Gini ratio was found as 0,3321 for family income distribution. The Gini ratio was found as 0,3498 for family income per person.

According to these results, income on the farms studied was not distributed in balance.

KEY WORDS: Owned land, operated land, gross farm income, family income, income distribution, Gini ratio

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Kişi başına düşen gelir miktarının yüksekliği ve fertler arasında gelirin dengeli dağılması, her ülke ekonomisi için önemlidir. Çünkü bu kriterler, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesidir. Ülkemizde nüfusun %41'i kırsal alanda yaşadığından ve tarımsal faaliyetle uğraştığından, tarımsal işletmelerde gelir dağılımının dengeli olması, tüm ülke ekonomisi için önemlidir. Bu konuda yapılacak çalışmalarla, var olan sorunların saptanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi için alınacak önlemlere ışık tutacaktır. Bu çalışmada da, ülkemizde veri açığını kapatmak amacıyla, Kırşehir İli Merkez İlçesi tarım işletmelerinde gelir dağılımı ortaya konulmuştur.

Bu konuda bana araştırma olanağı veren, çalışmalarımı destekleyen danışman hocam sayın Prof.Dr. Ahmet ERKUŞ'a, çalışmalarım sırasında görüş ve eleştirilerinden yararlandığım sayın hocam Doç.Dr. Selahattin ERAKTAN'a, araştırmalarım boyunca yardımlarını esirgemeyen Kırşehir Tarım İl Müdürü ve Personeline, saha araştırmasında soruları cevaplayan yöre çiftçilerine ve çalışmalarım sırasında katkılarından faydalandığım diğer hocalarım ve çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim. Araştırmanın konu ile ilgilenenlere yararlı olması en büyük dileğimdir.

Ankara, 1994

İlkay POLAT

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ONSÖZ VE TEŞEKKÜR	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ	vii
1. GİRİŞ	1
2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	4
3. MATERYAL VE YÖNTEM	8
3.1. Materyal	8
3.2. Yöntem	8
4. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL TANIMI	15
4.1. Tarihçe	15
4.2. Coğrafi Durum	15
4.3. Ekolojik Özellikler	16
4.3.1. İklim	16
4.3.2. Topoğrafya	16
4.3.3. Bitki örtüsü	16
4.3.4. Toprak yapısı	17
4.3.5. Su kaynakları	17
4.4. Sosyal Durum	18
4.4.1. Nüfus	18
4.5. Tarımsal Durum	19
4.5.1. Arazinin bölünüşü ve kullanım durumu	19
4.5.2. Bitkisel üretim	21
4.5.3. Hayvansal üretim	24
4.5.4. Tarım tekniği ve girdi kullanımı	24
4.5.5. Ulaşım ve pazar durumu	24

5. ARASTIRMA BULGULARI	30
5.1. Incelenen İşletmelerde Nüfus ve İşgücü Durumu	30
5.1.1. Nüfus	30
5.1.2. İşgücü	36
5.2. Arazi	39
5.2.1. İşletme büyüklükleri	39
5.2.2. Arazi tasarruf şekilleri	40
5.2.3. Arazi dağılımı	42
5.3. Tarımsal Üretim Durumu	48
5.3.1. Bitkisel üretim	48
5.3.1.1. Ekiliş alanı	48
5.3.1.2. Üretim miktarı ve verim	50
5.3.2. Hayvansal üretim	52
5.3.2.1. Hayvan varlığı	52
5.3.2.2. Üretim miktarı ve verim	53
6. AİLE (HANEHALKI) GELİRİ VE DAĞILIMI	57
6.1. Gayri Saf Hasıla	57
6.1.1. Gayri safi üretim değeri	58
6.1.2. İkametgeh kira bedeli	62
6.1.3. İşletme dışı tarımsal gelir	62
6.2. İşletme Masrafları	63
6.3. Saf Hasıla	65
6.4. Tarımsal Gelir	67
6.5. Tarım Dışından Sağlanan Gelirler	69
6.6. Aile Geliri ve Dağılımı	72
7. SONUÇ VE ÖNERLER	80
KAYNAKLAR	84
ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 5.1. İncelenen işletmelerde mülk arazi dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi	44
Şekil 5.2. İncelenen işletmelerde işletme arazisi dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi	47
Şekil 6.1. İncelenen işletmelerde tarımsal gelir dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi	71
Şekil 6.2. İncelenen işletmelerde aile (hanehalkı) gelirinin dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi...	77
Şekil 6.3. İncelenen işletmelerde kişi başına düşen aile geliri dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi.....	79

CİZELGELER DİZİNİ

	<u>Sayfa No</u>
Cizelge 3.1. Kırşehir ili merkez ilçesi tarım işletmelerinde örnek işletme sayısı	10
Cizelge 4.1. Kırşehir ili nüfus varlığı	18
Cizelge 4.2. Nüfusun okur-yazarlık oranı	19
Cizelge 4.3. Kırşehir ili arazi varlığı.....	20
Cizelge 4.4. Tarım alanlarının kullanışlarına göre dağılımı.....	20
Cizelge 4.5. Kırşehir ili arazilerinin çiftçi ailelerine dağılımı.....	21
Cizelge 4.6. 1992 yılı itibariyle başlıca ürünlerin ekim alanları, üretim ve verimi.....	22
Cizelge 4.7. Kırşehir ili hayvan varlığı.....	24
Cizelge 4.8. Merkez ilçede bulunan araç ve gereç sayısı.	25
Cizelge 4.9. 1990-1991 yılları itibariyle kullanılan gübre.....	26
Cizelge 4.10. Merkez ilçede bulunan tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına açtığı krediler...	27
Cizelge 4.11. T.C. Ziraat Bankasının Merkez ilçede tarım kesimine açtığı krediler.....	28
Cizelge 5.1. İncelenen işletmelerde nüfus miktarı ve nüfusun cinsiyete göre dağılımı (%).....	31
Cizelge 5.2. İncelenen işletmelerde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (%).....	32
Cizelge 5.3. İncelenen işletmelerde toplam nüfusun okur-yazarlık oranı.....	34
Cizelge 5.4. İncelenen işletmelerde okur-yazarlık durumu (7 yaş ve yukarı) %.....	35
Cizelge 5.5. İncelenen işletmelerde eğitim düzeyi (7 yaş ve yukarı) %.....	37
Cizelge 5.6. İncelenen işletmelerde arazilerin mülkiyet durumuna göre dağılımı.....	39
Cizelge 5.7. İncelenen işletmelerde mülk arazinin kullanım şekillerine göre dağılımı.....	40
Cizelge 5.8. İncelenen işletmelerde işletme arazisinin	

kullanım şekillerine göre dağılımı.....	41
Cizelge 5.9. Incelenen işletmelerde mülk arazinin dağılımı ve gini oranı.....	43
Cizelge 5.10. Incelenen işletmelerde işletme arazisinin dağılımı ve gini oranı.....	46
Cizelge 5.11. Incelenen işletmelerde yer alan başlıca ürünlerin oransal dağılımı (%).....	49
Cizelge 5.12. Incelenen işletmelerde yer alan başlıca ürünlerin ortalama ekiliş alanları (da).....	50
Cizelge 5.13. Incelenen işletmelerde başlıca ürünlerin üretim miktarları ve verimi.....	51
Cizelge 5.14. Incelenen işletmelerde büyükbaş hayvan varlığı.....	52
Cizelge 5.15. Incelenen işletmelerde küçükbaş hayvan varlığı.....	54
Cizelge 5.16. Incelenen işletmelerde büyükbaş hayvan birimi cinsinden hayvan varlığı.....	55
Cizelge 5.17. Incelenen işletmelerde başlıca hayvansal ürünlerin üretim miktarları ve verim durumu....	56
Cizelge 6.1. Incelenen işletmelerde ortalama gayrisafi üretim değerleri ve oranları.....	59
Cizelge 6.2. Incelenen işletmelerde gayrisaf hasıla... 61	
Cizelge 6.3. Incelenen işletmelerde işletme masrafları. 64	
Cizelge 6.4. Incelenen işletmelerde saf hasıla..... 66	
Cizelge 6.5. Incelenen işletmelerde tarımsal gelir.... 68	
Cizelge 6.6. Incelenen işletmelerde tarımsal gelirin dağılımı ve gini oranı..... 70	
Cizelge 6.7. Tarım dışı gelirlerin unsurlarına göre dağılımı..... 73	
Cizelge 6.8. Incelenen işletmelerde aile gelirini oluşturan unsurlar, bunların miktar ve oranları..... 74	
Cizelge 6.9. Incelenen işletmelerde aile gelirinin dağılımı ve gini oranı..... 75	
Cizelge 6.10. Incelenen işletmelerde kişi başına düşen aile geliri dağılımı..... 78	

1. GİRİŞ

İktisadi faaliyette bulunurken temel hedef daha fazla maddi refah sağlayabilmek için, daha çok mal ve hizmetin üretilmesi olmaktadır. Bir ülkede belirli bir süre zarfında üretilen mal ve hizmetlerin değerlerinin toplamının para ile ifadesi olan Gayri Safi Milli Hasıla ne kadar büyükse, o ülkede yaşayanların tüketim imkanları o ölçüde yüksek olacaktır denilebilir. Ancak, ülke Milli Gelirinin büyük olması, eğer gelir dağılımında dengesizlikler mevcutsa, toplumun tümünün tüketim seviyesinin yüksek olduğunu ifade etmemektedir (Demirci vd 1992).

Kişi başına düşen gelir miktarının yükseltilmesi ve fertler arasında gelir dağılımında dengenin sağlanması, bütün dünya ülkelerinin en önemli amaçlarından biridir. Böylece fert başına düşen gelir miktarı, ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemede bir kriter olarak kabul edilmektedir. Türkiye nüfusunun yaklaşık olarak %41'i köylerde yaşamakta (Anonymous 1991/a) ve bu insanların tamamına yakın kısmı geçimlerini tarımsal faaliyetten sağlamaktadır (Erkuş 1992). Ülkemizde tarım sektörünün önemi göreceli olarak azalsa bile, bu sektör; gıda maddeleri ihtiyacımızın tamamına yakın kısmını karşılamakta, Milli Gelir'den %16'lık bir pay almakta, ihracatın %15'ini oluşturmakta (Anonymous 1994) ve yerli sanayimize ise büyük oranda hammadde sağlamaktadır. Yani tarım, temel sektörlerden biri olma özelliğini hala sürdürmektedir. Ülkemizde nüfusun yaklaşık yarısı tarım sektöründe çalıştığına göre, bu sektörde gelir dağılımının dengeli olması önemlidir. Ancak, tarımda gelir dağılımının durumu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olduğundan, halen gelir dağılımının nasıl olduğu tam olarak bilinmemektedir. Fakat genel bir değerlendirme ile tarım işletmelerimizde gelirin düşük düzeyde bulunduğu söylenebilir. Zira, ülkemizde tarımsal faaliyet, ortalama

tarım işletmesinde gerçekleştirilmektedir (Anonymous 1991/a). Bu işletmelerin çok parçalı ve dağınık arazi ile yetersiz sermayeye sahip olmaları, rantabl bir üretimi sınırlamakta, bu da işletmelerin gelir düzeylerinin düşük olmasına neden olmaktadır (Erkuş vd 1990). Hiç araziye sahip olmayan yada çok küçük arazi üzerinde çalışan arazisiz tarım işletmelerinde ise fertler, gelirlerini tarımda yada tarım dışı alanlarda çalışarak sağladıkları gelirlerden elde etmektedirler. Fakat, tarımda işgücü ücreti ise çok az ve garanti olmadığından (Mülayim 1992) bunların gelir düzeyleri düşüktür.

İşletmelerin çoğunluğunda toprak, emek ve sermaye gibi üretim faktörleri arasında uygun bir denge kurulamamıştır. Bu da, tarımda çalışanların gelirlerinin, diğer sektörlerde çalışanlara göre oldukça düşük olmasında önemli bir faktördür. Türkiye'de tarım sektöründe çalışanların gelirleri üzerinde yapılan çalışmalar tarımda gelir dağılımının giderek daha da bozulduğunu göstermektedir (Güneş 1991). Bazı araştırmacılara göre, Türkiye'deki gelir bölüşümü eşitsizliği, temelde tarımdaki dengesiz gelir dağılımından kaynaklanmaktadır (Celasun 1986).

Ayrıca tarımda diğer sektörlerle oranla nüfusun daha kalabalık olması, kişi başına gelir düzeyi farkının diğer sektörlerin lehine çok daha büyük olmasına yol açmaktadır. Nitekim, 1987 yılı itibarıyla, yalnız tarım geliri elde eden hanelerin oranı %13,1 iken, bunların barındırdığı nüfusun oranı %39,4'dür (Anonymous 1990/a). Buna karşılık tarım işletmelerinin, tarım dışı çalışmadan da gelirlerinin olduğu, yurt içi ve yurt dışı transferlerin tarım gelirine ek gelir yarattığı söylenebilir. Buna rağmen durumun pek fazla değişmediği, tarımdaki nüfusun %62'sinin en alt gelir diliminde yoğunlaştığı DİE'nin "Gelir Dağılımı 1987" araştırmasından anlaşılmaktadır (Kazgan vd 1992).

Mevcut sınırlı kaynaklar ÷lkemiz tarımındaki gelir dağılımını ortaya koymaya yeterli bulunmamaktadır. Konuya ilişkin olarak ÷lke çapında bölgesel ve daha iyisi yöresel araştırmalar yapılmalıdır. Yöresel olarak tarımda gelir dağılımını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın birinci bölümünde konunun önemi ve gerekliliği belirtildikten sonra, ikinci bölümünde, konuya ilişkin literatürden özetler verilmiş, kullanılan materyal ve uygulanan yöntem üçüncü bölümde açıklanmıştır.

Araştırma alanı genel özellikleri ve tarımsal özellikleri yönünden dördüncü bölümde tanıtıldıktan sonra, beşinci bölümde; incelenen işletmelerdeki nüfus, eğitim ve işgücü durumu, arazi mülkiyet ve tasarruf şekli ile ekiliş ve üretim verilmiş, ayrıca işletmelerdeki mülk ve işletme arazilerinin dağılımı Lorenz eğrileri çizilerek ve Gini oranları hesaplanarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise incelenen işletmelerdeki aile gelirleri aile geliri unsurları itibarıyla açıklanmış, işletme başına ve fert başına düşen miktarlarına göre gelir dağılımı Lorenz eğrileri ve Gini oranları yardımıyla ortaya konulmuştur.

2. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Açıl ve Eraktan (1982), Hatay ili Amik Ovası tarım işletmelerinde, aile gelirinin oluşumu ve kullanım şekilleri adlı bir çalışma yapmışlardır. Buna göre, aile gelirlerinin ortalama %87,9'u tarımsal gelirden ve %12,1'inin tarım dışı gelirden oluşmaktadır. Diğer taraftan, aile gelirlerinin ortalama %48,9'u tüketime, %12'si tasarrufa ve %39,1'i ise yatırıma ayrılmakta ve gıda maddeleri %30,4 ile tüketim harcamaları içinde en büyük kısmı oluşturmaktadır.

Anonymous (1976), DPT tarafından Türkiye'de sosyo ekonomik yapıyı tesbit etmek amacıyla 1973-1974 yılı için uygulanan anketler sonucu, gelir dağılımı bölgeler, tarım ve tarım dışı kesimler itibariyle hesaplanmıştır ve gini oranı 0,51 olarak bulunmuştur.

Anonymous (1978), Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilen "Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü" adlı araştırmada, toprağın tasarruf biçimlerine göre dağılımı ve Coğrafi bölgelere itibariyle incelenmiş, Türkiye'de işlenen topraklar için Gini oranı 0,6613 olarak bulunmuştur.

Anonymous (1987), Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve UNICEF tarafından "Gıda ve Beslenme Planlaması ve Politikası" projesi kapsamında gerçekleştirilen araştırmada, Adana, Ankara ve İzmir illerinde, hane başına ve kişi başına gelir en düşük Adana, en yüksek Ankara'da olduğu belirlenmiştir. Gelir dağılımının en bozuk olduğu il ise Adana'dır.

Anonymous (1990), 1987 Hanehalkı Geliri ve Tüketim Harcamaları adlı araştırmada DIE Türkiye'de kırsal, kentsel ve toplam olarak gini oranlarını bulmuştur. Buna göre kırsal alanlarda gini oranı 0,4172, kentsel alanlarda 0,4447 ve Türkiye için ise 0,4375'dir. Bu oranlarda gelir dağılımındaki dengesizliği göstermektedir.

Bulutay (1975), Türkiye'de Gelir Dağılımı adlı araştırmasında, coğrafi bölgelere, yerleşim yeri birimlerine ve mesleklere göre gelir dağılımını incelemiş, daha önceki yapılmış çalışmalarla ve diğer ülkelerdeki gelir dağılımlarıyla sonuçları karşılaştırmıştır. Yerleşim Yeri birimlerine göre incelemede, gelir dağılımının en dengesiz bulunduğu yerleşim birimleri 2000'den az nüfuslu yerler, yani köyler olarak ortaya çıkmıştır.

Direk ve Akbay (1993), Türkiye'de Gelir Dağılımı araştırmaları ve tarım sektörü ile ilgili sonuçların değerlendirildiği çalışmalarında, Türkiye'de çeşitli yıllarda yapılmış gelir dağılımı araştırmalarının inceledikleri, ülke bütününde ve tarım sektöründe gelir dağılımı farklılıklarını ortaya koyarak, gelir dağılımındaki dengesizliğin devam ettiği ve tarım sektöründe hanehalkları arasında ve bölgeler itibariyle dengesiz bir dağılım olduğunu saptamışlardır.

Eraktan (1978) tarafından yapılan araştırmada, Hatay ili Amik ovası hakkında genel bilgi verildikten sonra, incelenen işletmelerin tarımsal ve ekonomik yapıları hakkında gerekli açıklamalar yapılmıştır. Aynı araştırmaya göre, aile gelirinin %87,9'u tarımsal gelirden ve %12,1'i ise tarım dışı gelirlerden oluşmaktadır. Aile gelir dağılımında gini oranı 0,6784 bulunarak dağılımın oldukça dengesiz olduğu ortaya konulmuştur.

Celiktin'in (1987), Ankara ili Keçiören ilçesi Saray köyünde gelir dağılımı ve kullanımı konusunda yaptıkları araştırmada, aile geliri, dağılımı ve kullanımı belirlenmiştir. Aile gelirinin %62,85'i tarımsal gelir, %37,15'i ise tarım dışından sağlanan gelirlerden oluşmaktadır. Gini oranının 0,2747 olarak bulunduğu araştırmada, gelirin %81,20'si tüketime, %10,78'i yatırım harcamalarına ve %8,02'si de tasarruflara gitmektedir.

Eraktan ve Zoroğlu (1988), Ankara'da bazı ailelerde tüketim harcamaları, tüketim ve tasarruf eğilimleri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada, gelir, tüketim ve tasarruf arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Gelirin %77'sinin tüketim için harcandığı ve tüketim harcamalarının %23'ünü gıda maddeleri harcamalarından oluştuğu saptanmıştır.

Erkus (1974), Keskin ilçesi tarım işletmelerinde yaptığı çalışmada, incelen işletmelerin tarım ekonomisi yönünden özellikleri, beslenme durumları, aile gelirleri ele almıştır. Elde edilen sonuçlara göre, aile gelirinin %83,87'si tarımsal gelirden ve %12,13'ü tarım dışı gelirlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada ayrıca, tüketim harcamaları içinde, gıda maddelerine %64,89 gibi büyük bir pay ayrıldığı tesbit edilmiştir.

Gürler ve Esengün (1990), Tokat yöresinde 1988-1989 döneminde meyve yetiştiriciliğinde önemli yer tutan işletmelerde gelir dağılımını incelemişler ve Gini oranının arazi dağılımında 0,22, brüt gelirden ise 0,24 olduğunu bu nedenle gelir dağılımında önemli bir eksiklik olmadığını saptamışlardır.

Karaman (1986), Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Çalışmaları (1959-1986), adlı eserinde Türkiye'de ve Türkiye dışında yapılmış gelir dağılımı çalışmalarını incelemiştir. Bu çalışmada, Türkiye dışında gelir dağılımı konusunda gelişmiş, geri kalmış ve sosyalist ülkelerdeki gelir dağılımını incelenmiş, Türkiye'de yapılan gelir dağılımı çalışmaları içinde ise 1963, 1968, 1973 yılları gelir dağılımı araştırmaları, 1973 kırsal, 1978-1979 kentsel yerler gelir dağılımı anketleri ve 1980'den sonra bu konuda yardımcı olacak nitelikte yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Johnson'ın (1973), "The Theory of Income Distribution" adlı yayınında, gelir dağılımı ve büyüme ile ilgili Ricardo'nun yaklaşımını ve Ricardo'dan sonraki teorileri

açıklanmış, fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımları ayrı ayrı incelenerek, gelir eşitsizliklerinin nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır.

Özütün (1976), Türkiye'nin Gelir ve İstihdam Dağılımındaki Yapısal Değişim II adlı çalışmasında, 1950'den 1976 yılına kadar istihdamın, maaş, ücretler ile diğer faktör gelirlerinin sektörel dağılımını vermiştir.

Sarç (1988), Gelir Dağılımı Dışarda ve Türkiye'de adlı incelemesinde gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde kişisel gelir dağılımını yıllar itibariyle incelemiş, Türkiye'de yapılmış gelir dağılımı çalışmalarlarıyla karşılaştırmış ve Türkiye'de gelirin fonksiyonel dağılımını da 1963-1984 dönemi itibariyle vermiştir.

Turgut (1991), Ankara ili Elmadağ ilçesi tarım işletmelerinde gelir dağılımı ve gelir tüketim ilişkisi üzerine yaptığı araştırmada, tarımsal gelir için gini oranını 0,4152, Aile geliri dağılımı için gini oranını ise 0,4375 olarak bulmuştur.

TOSİAD (1986)'ın yaptırdığı, Türkiye'de Hane Geliri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı adlı araştırmada, hanehalkı gelirleri, miktarı, kaynakları, dağılımı ve hanehalkı harcamaları incelenmiş, gelir dağılımı bölgeler, sektörler ve gruplar arasında verilmiştir. Buna göre ortalama hanehalkı gelirinin en yüksek olduğu yer İstanbul, en düşük olduğu yerler ise kırsal alanlardır. Gelir dağılımında olduğu gibi, harcamaların dağılımında da, kırsal alanlarda denge daha çok bozulmaktadır.

Witzke'nin (1984), "A model of income distribution in agriculture" adlı araştırmasında, tarımda geliri belirleyen çeşitli faktörlerin gelir eşitsizliklerine etkisi incelenmiş, gelir dağılımını belirleyen en önemli değişkenin de işletme büyüklüğü olduğu vurgulanmıştır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Bu araştırmanın amacı Kırşehir ili Merkez ilçesindeki tarım işletmelerinin gelirlerini tesbit ederek, gelir dağılımını ortaya koymaktır.

Araştırmanın temel materyalini araştırma alanındaki tarım işletmeleri ile yapılan anketlerden elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Anket formlarının hazırlanmasında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünde "İşletme analizleri" için uygulanmış anket formları esas alınarak, düzeltmeler ve eklemeler yapılmıştır. Hazırlanan anket formlarında aile işgücü ve yabancı işgücü durumu, arazi varlığı ve arazi tasarruf şekli, sermaye yapıları, para mevcudu ve alacaklar, bitkisel ve hayvansal ürünler, üretim miktarları, işletme masrafları, tarım dışı gelirler, çiftçi ailesinin geçim masrafları ile ilgili verileri elde etmek amacıyla hazırlanmış bölümler yer almaktadır.

Bu temel materyalin yanında araştırma bölgesinin sosyal ve ekonomik yönden tanıtılmasına yardımcı olacak bilgiler bölgedeki çeşitli kuruluşlardan sağlanmıştır. Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü çalışma raporlarından, konu ile ilgili kişi ve kuruluşlardan, çeşitli istatistikî kaynaklardan ve araştırmalardan da geniş ölçüde yararlanılmıştır.

3.2. Yöntem

Olkemizde tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğunda muhasebe kayıtları tutulmadığı ve araştırma alanında da bu durum geçerli olduğu için, anket yolu ile veriler toplanmış ve anketle toplanan veriler değerlendirilmiştir. Bu amaçla

işletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarının bulunabilmesi, bulunan gelirin işletmeler itibariyle dağılımının saptanabilmesi için özel olarak hazırlanan sorular, örneğe çıkan işletme sahiplerine bizzat araştırmacı tarafından sorulmuş ve elde edilen bilgiler çizelgelere kaydedilmiştir. Araştırmada daha önceden hazırlanan anket formları Aralık 1992'de işletmecilerle yüz yüze görüşülerek doldurulmuştur. Araştırmada işletmelerden elde edilen veriler 1992 yılı üretim dönemine aittir.

Anket yapılacak işletmelerin saptanması için önce Kırşehir Tarım İl Müdürlüğüne gidilmiş ve teknik personelin de görüşleri doğrultusunda Merkez ilçeye bağlı 57 köyden 5 köyün (Akçağıl, Göllü, Güzler, Körpınar, Sıdıklı Kumarkaç) ilçeyi doğal faktörler ve tarım tekniği yönünden temsil edebileceği belirlenmiştir. Daha sonra seçilen bu beş köye gidilerek Köy Muhtarından, köylerdeki tarım işletmeleri sahip oldukları işletme arazi genişlikleri itibariyle tesbit edilmiştir.

İşletme arazisinin belirlenmesinde işletmelerin mülk arazi genişliklerine kiraya ve ortağa tuttukları araziler eklenmiş, kiraya ve ortağa verdikleri araziler çıkarılmıştır. Bu şekilde işletme arazi genişlikleri tesbit edilen işletmeler ana popülasyonu oluşturmuştur. Daha sonra, işletme arazi büyüklükleri dağılımı dikkate alınarak işletmeler; 1-250, 251-500, 500 dekardan büyük olmak üzere tabakalara ayrılmıştır.

$$n = \frac{N \sum N_h \cdot S_h^2}{N^2 D^2 + (N_h \cdot S_h^2)}$$

$$D^2 = d^2 / z^2$$

Formülde;

N: Populasyondaki işletme sayısını,

N_h : h'inci tabakadaki işletme sayısını,

S_h^2 :h tabakasının varyansı,

n: örnek sayısını,

d: populasyon ortalamasının izin verilen hata miktarı

z: hata oranına göre standart normal dağılım tablosundaki z değerini ifade etmektedir

(Yamane 1967).

Nihayet işletme büyüklük gruplarının her birinde yer alacak örnek sayısı "Tabakalı Tesadüfi Örneklemeye Metodu" ile yukarıdaki formüle göre hesaplanmıştır.

Bu formülün uygulanmasında % 10 hata payı ve % 90 güven sınırları içinde çalışılmış ve böylece örnek işletme sayısı Çizelge 3.1 'deki gibi hesaplanmıştır.

Çizelge 3.1 :Kırşehir ili merkez ilçesi tarım işletmelerinde örnek işletme sayısı

İşletme büyüklük Grupları	Örnek İşletme Sayısı
1 - 250	38
251 - 500	11
501 - +	6
Toplam	55

Her işletme büyüklük grubu için örneğe çıkan işletmeler arasından kura ile çekim yapılarak kendileri ile anket yapılacak işletmeler tesbit edilmiştir.

Anket sırasında işletme sahiplerinin yerlerinde bulunmaması veya cevap vermekten kaçınmaları ihtimali dikkate alınarak her işletme büyüklük grubu için % 25 oranında ayrıca yedek işletmeler tesbit edilmiştir.

Araştırma alanında örneğe çıkan her işletme için bir anket formu doldurulmuştur. Anket formlarında işletme arazisi; işletmecinin mülk arazisine, ortağa ve kiraya tuttuğu arazi genişliklerinin eklenmesi, ortağa ve kiraya verdiği arazi genişliklerinin çıkarılması yoluyla bulunmuş, bu arazide sulu ve kuruda her bir ürüne ayrılan alan ayrı ayrı kaydedilmiştir.

Araştırmanın asıl konusunu oluşturan gelir kavramı, hem tarım hem de tarım dışı geliri kapsamaktadır.

Tarımsal gelir kavramının içine, işletmecilerin bizzat kendi işletmelerinde yapmış oldukları tarımsal faaliyet sonucu elde ettikleri gelirleri ile kendi işletmelerinin dışında yine tarımdan sağladıkları gelirler girmektedir. Buna göre, $TG = SH - (\text{Borç Faizi} + \text{Kiracılık, ortaklık payları}) + AIOK$ formülü ile hesaplanmıştır. Burada saf hasıla, Gayrisaf hasıladan işletme masraflarının düşülmesi ile elde edilmiştir.

Gayrisaf hasılayı oluşturan unsurlar aşağıda belirtilmiştir (Erkuş ve Demirci 1985):

1. Bitkisel üretim değeri ve hayvansal üretim değeri, Gayri safi üretim değeri ve Prodüktif Demirbaş Kıymet Artışı

2. İkametgah kira bedeli

3. İşletme dışı tarımsal gelir.

Bitkisel ve hayvansal Gayri Safi Üretim Değeri, işletmede üretilen bitkisel ve hayvansal ürün miktarlarının, ürünlerin çiftçi eline geçen fiyatlarla çarpılması sonucu hesaplanmıştır.

İşletmede işletme dışı tarımsal gelir şu unsurlardan oluşmaktadır.

1. Aile işgücünün diğer tarım işletmelerinde çalışması sonucu elde ettiği ücret,

2. Tarım arazisinin kiraya ve/veya ortağa verilmesi sonucu elde edilen gelirler,

3. Alet makinayla başkalarının arazisinin sürülmesi, ekilmesi, hasat edilmesi karşılığında elde edilen gelirler,

4. İşletmelerin sahip olduğu alet ve makinaların diğer tarım işletmelerinde kiraya verilmesi sonucu sağlanan gelirlerdir.

Gayri Saf Hasılanın unsurlarından biri olan ikametgah kira bedeli olarak konut değerinin % 10'u alınmıştır. İşletme masrafları sabit ve değişen işletme masrafları toplanarak hesaplanmıştır.

Tarım dışı gelirler ise şunlardır (Eraktan 1978);

1. İşletmelerin sahip olduğu gayrimenkullerini kiraya vermeleri sonucu elde ettikleri gayri menkul kira gelirleri,

2. Banka ve benzeri kurumlardan elde edilen faiz gelirleri,

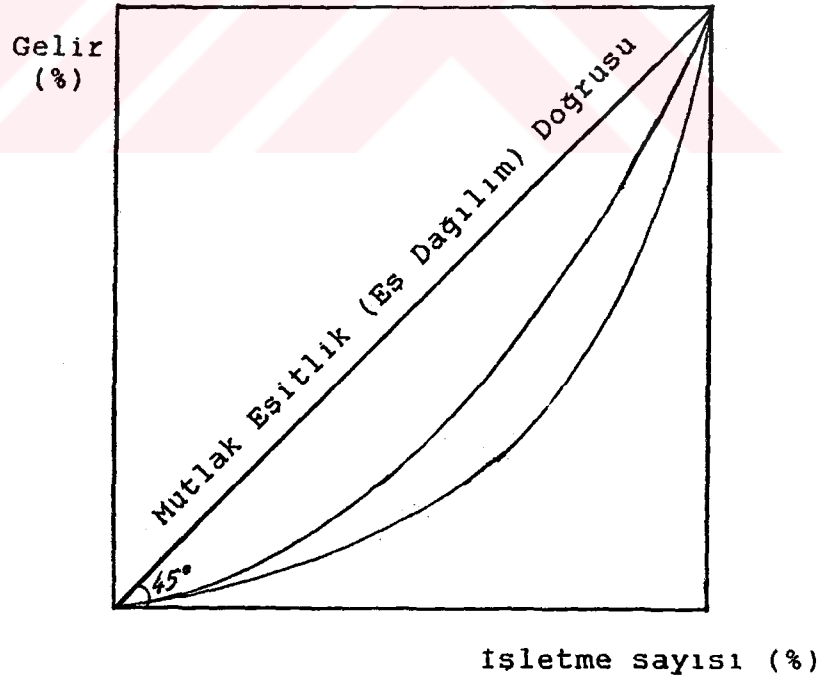
3. İşletme sahibinin veya aile fertlerinin kazandıkları maaş veya ücretler,

4. Ticari faaliyetlerden sağlanan karlar.

5. Diğer Gelirler (Tarım dışı).

Bu şekilde işletmelerin bir üretim dönemi içindeki tüm gelirlerinin toplamı olan aile geliri esas alınarak Lorenz eğrisi ve Gini oranı yardımıyla gelir dağılımı ortaya konmuştur. Ayrıca, mülk ve işletme arazileri dağılımı da Lorenz Eğrisi ve Gini oranı ile tesbit edilmiştir.

Lorenz eğrisi, dağılımı geometrik bakımdan grafiksel olarak gösteren bir fonksiyondur. Burada, dikey eksende gelir yatay eksen de işletme sayısı yüzdelerle gösterilerek bir kare elde edilir. Orjinden çizilen 45 derecelik doğruya, mutlak eşitlik (eş dağılım) doğrusu denilmektedir. Bu doğru farazi olup, gelir dağılımını mutlak eşitlik sağlayacak bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alan ise gelir dağılımının ne derecede dengeli olduğunu açıklamaktadır. Buna göre, 45 derecelik doğru ile eğri arasında kalan alan ne kadar geniş ise (yani Lorenz eğrisi yatay eksene ne kadar yakın ise) dağılımın o kadar dengesiz, buna karşılık Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu ne kadar birbirine yakın ise dağılımın o kadar dengeli olduğu anlaşılmaktadır. Lorenz eğrisi ile 45 derecelik doğrunun çakışması halinde ise gelir dağılımında tam bir eşitlikten söz edilebilir (Eraktan 1985).

Dağılımı matematiksel olarak ifade eden Gini oranının hesabında aşağıdaki formüller kullanılmıştır (Silvio 1954).

$$G=1-\sum_{i=1}^n (N_i-N_{i-1}) \cdot (A_i+A_{i-1}) \quad (I)$$

$$G=\frac{\sum_{i=1}^n (S_i+S_{i-1}-1) X_i Y_i}{\sum_{i=1}^n Y_i - 1 \cdot \sum_{i=1}^n X_i Y_i} \quad (II)$$

I nolu formülde;

N : (i) sınıflarındaki işletmelerin
toplam işletme arazisine oranı
A : (i) sınıflarındaki gelirin
toplam gelire oranı
n : Sınıf sayısı

II nolu formülde;

x : Gelir rakamları
Y : Frekans sayıları
S : Frekansların
kümülatif değerleri

Gini oranı, özellikle gelir dağılımını matematiksel olarak ölçmede ekonomistler tarafından sık kullanılan bir indekstir (Blumle 1975). Gini oranı mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan alanın toplam üçgen alanına oranını ifade etmektedir. Oranın değerinin sıfır olması halinde tam bir eşitlik söz konusudur. Gini oranının bir olması halinde ise gelir dağılımında tam bir eşitsizlik var demektir (Eraktan 1985).

Araştırmada Gini oranları hem I nolu hem de II nolu formüllerle hesaplanmıştır. Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alan planimetre ile ölçülmüş, bu değer toplam üçgen alanına bölünerek formüllerle bulunan değerlerle karşılaştırılmıştır.

4. ARASTIRMA ALANININ GENEL TANIMI

4.1. Tarihçe

Kırşehir'in en eski tarihi Tunç dönemi ile başlar. Bilinenen eski haritalarda Kırşehir'in adı "Su Şehri" olarak kayıtlıdır. Daha sonra Hititler, Frigler, Pers, Helenistikdevir ve Kapadokya Krallığı, Roma ve Bizansların egemenlikleri altında kalmıştır.

Selçuklular devrinde Kırşehir'in adı "Gülşehri" olarak geçmektedir. II.Kılıçaslan eski Türk geleneğine uyarak devleti onbir oğlu arasında paylaştırmıştır. Ankara-Kırşehir, Muhiddin Mesud'un payına düşmüştür. Daha sonra da il, sık sık el değiştirmiştir.

Beylikler devrinde Ertana Beyliği, Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlılar yönetimine geçmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra işgale uğramadığı için Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde herhangi bir direniş girişimi olmamış, ancak, Sivas Kongresinden sonra Müdafa-i Hukuk Cemiyetinin Kırşehir şubesi açılmıştır (Anonymous 1993/a).

4.2. Coğrafi Durum

Kırşehir ili, İç Anadolu Bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde yer almaktadır. İl merkezi, Greenwich baş meridyenine göre 34 derece 10 dakika doğu boylamında, 39 derece 8 dakika kuzey enleminde bulunmaktadır. Doğu ve güney doğuda Nevşehir, güneyde Niğde ve Aksaray, batı ve güneybatıda Ankara, kuzey batıda Kırıkkale, kuzey ve kuzeydoğuda Yozgat illeri ile komşudur. Toplam alanı 6665 kilometre kare olup İç Anadolu Bölgesi topraklarının %2,9'u, ülke topraklarının da %0,8'i kadar bir yer kaplamaktadır.

İlin başlıca dağları, yüksekliği 1550 metreyi bulan Çiçekdağı sıradağları, Baranlı, Armutlu, Köpekli, Kızıldağ ve Kırlangıç dağlarıdır (Anonymous 1993/a).

4.3. Ekolojik Özellikleri

4.3.1. İklim

Kırşehir'de karasal iklim hakimdir. Kışlar soğuk ve sert, yazlar sıcak ve kurak, ilkbahar yağmurlu, sonbahar az yağmurludur. Yıllık yağış tutarı ortalama 350-400 mm dolayındadır. Bu koşullar daha çok kuru tarımı mümkün kılmaktadır.

Yapılan gözlem ortalamalarına göre en soğuk ay sıfır ile (-10) dereceyle Ocak ayıdır. En sıcak ay 34 ile 23 derece arasında Temmuz ayıdır. Aylık yağış ortalaması en yüksek ay Aralık, en düşük ay Ağustostur. Kırşehir'de yıllık nem ortalaması %63 dür. Sıcaklığın sıfırın altına düştüğü nemli günler sayısı ortalama 99 gündür (Anonymous 1993/a).

4.3.2. Topografya

İl toprakları, 900-1200 metre yükseklikteki yaylalardan oluşmuştur. Bu yaylalardan orta derecede yarıklar açılarak akarsular akmaktadır. Yayla yüzeyi üzerinden yüksekliği 1700 metreye ulaşan dağlar bulunur. Dağlar genellikle basık görünüşlü ve çıplaktır (Anonymous 1993/a).

4.3.3. Bitki Örtüsü

Kırşehir ili genel olarak bozkır görünümündedir. Orman bakımından fakirdir. İlde sadece Çiçekdağı'nın kuzey kesimlerinde ve Akçakent ilçesi çevresinde mese ve ardıc

ağaçlarından oluşan ormanlık alanlar vardır. Ormanlık alanların toplam yüzölçümünün yaklaşık %2'sidir. Akarsu vadilerinde kavak, söğüt ve meyve ağaçlarına raslanır (Anonymous 1993/a).

4.3.4. Toprak Yapısı

Kırşehir 657.012 hektar arazi varlığına sahiptir. Tarım arazisi 454.256 hektar olup 405.551 hektarında kuru tarım, 31.213 hektarında sulu tarım yapılmaktadır. Sulanabilir arazi (I-V.sınıf) 338.861 hektardır. Böylece sulama yapılan alanın, sulanabilir araziye oranı %9,3'dür.

Kırşehir tarım topraklarının %0,3'ü kumlu, %45,8'i tınlı, %53,5'i killi-tınlı ve %0,4'ü killi bünyeye sahiptir. Toprak reaksiyonu olarak (PH) %6,8'i nötr (ph 6,6-7,5), %93,2'si alkalidir (ph 7,5 dan büyük).

Toprakların %99,3'ü tuzsuz, %0,3'ü hafif tuzlu, %0,4'ü çok tuzludur. %46,6'sı az ve orta kireçli, %43'ü ise fazla ve çok fazla kireçlidir.

Toprakların büyük bir kısmı organik madde yönünden fakir durumdadır. Analiz sonuçları ortalamasına göre, toprakların %25,2'sinde organik madde çok az, %53'ünde az, %19,2'sinde orta, %2,3'de iyi ve %0,3'de ise yüksek düzeydedir. Bitki tarafından alınabilir fosfor, toprakların %78'sinde az, potasyum ise %99,5'inde yeter seviyededir (Anonymous 1991/b).

4.3.5. Su Kaynakları

İl sınırları içinde irili ufaklı bir çok akarsu bulunmaktadır. Kızılırmak Kırşehir'in 17 km güneyinden geçmektedir. Merkez ilçedeki Kılıçözü çayı Aydınlar köyü ile Coğun köyündeki buzluk dağlarından çıkar, Kızılirmağa dökülür. Kızılirmağadökülen Sıdıklı Deresi de Merkez ilçededir.

Seyfe Gölü, Hirfanlı Barajı Gölü, Kesikköprü Barajı ve Çuğun Baraj Gölü de ilin su kaynakları arasındadır (Anonymous 1993/a). Bu kaynaklardan tarımsal amaçlı sulamada belirli ölçüde yararlanılmaktadır.

4.4. Sosyal Durum

4.4.1. Nüfus

Kırşehir ili Merkez, Akçakent, Akpınar, Boztepe, Çiçekdağı, Kaman ve Mucur ilçelerinden oluşmaktadır. 1990 yılı nüfus sayımına göre 267 yerleşim biriminde 256.862 kişi yaşamaktadır. Nüfusun %50,79'u kırsal kesimdedir. Merkez ilçe nüfusunun %70,92'si şehirde yaşarken %29,08 ise köylerde oturmaktadır. Araştırma alanı içinde bulunan beş köyün (Akçaağıl, Göllü, Güzler, Körpınar, Sıdıklı Kumarkaç,) nüfusu Merkez ilçe toplam köy nüfusunun % 6,85'ini oluşturmaktadır. Kırşehir'de ortalama nüfus yoğunluğu 37,67 kişidir (Anonymous 1993/b).

Çizelge 4.1. Kırşehir ili nüfus varlığı

İlçeler	Toplam	Şehirler		Köyler	
		Nüfus	%	Nüfus	%
Merkez	103688	73538	70,92	30150	29,08
Diğer	153174	52868	34,51	100306	65,49
Toplam	256862	126406	49,21	130456	50,79

Kaynak: Anonymous, 1991, 1990 Nüfus Sayım Sonuçları, DİE, Ankara.

1960 yılı nüfus sayımına göre, toplam nüfusun % 79,20'si köylerde yaşarken, 1990 yılında bu oran % 50,79'a düşmüştür. Kırşehir'de yıllık nüfus artış hızının -2,55 olması, köyden

kente ve diğer şehir merkezlerine göçün bir göstergesidir. İl nüfusunun % 48,52'si erkek, % 51,48' kadını, Merkez ilçede ise nüfusun % 50,05'i erkek, % 49,95'i kadındır (Anonymous 1991/a).

Çizelge 4.2'de görüldüğü gibi Kırşehir ilinde okur-yazarlık oranı % 81,44 dür. Okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 89,44 iken, kadınların % 71,03'ü okur yazardır. Kadınların % 25,91'i erkeklerinde % 10,45'i okuma yazma bilmemektedir. Merkez ilçede okur-yazarlık oranı %86,98'dir. Erkeklerde okur-yazarlık oranı kadınlardan daha yüksektir. İl geneli ile karşılaştırıldığında, Merkez ilçede okur-yazarlık oranınının daha yüksek olduğu görülmektedir (Anonymous 1991/a).

Çizelge 4.2. Nüfusun okur yazarlık oranı (%)

İlçeler	Okur Yazar			Okur Yazar Olmayan			Bilinmeyen		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erke	Kadın
Merkez	86,98	93,30	80,64	13,00	6,69	19,33	0,02	0,01	0,03
Diğer	79,18	87,77	71,44	20,71	12,08	28,47	0,11	0,15	0,09
Toplam	81,44	89,44	71,03	18,48	10,45	25,91	0,08	0,11	0,07

Kaynak: Anonymous, 1993, Kırşehir 1993, Erk Yayıncılık, Ankara.

4.5. Tarımsal Durum

4.5.1. Arazinin bölünüşü ve kullanım durumu

Kırşehir ili 657.012 hektar arazi varlığına sahiptir. Bunun % 69,14'ü tarım arazisi, % 20,16'sı çayır-mera arazisi, %3,74'ü orman fundalık ve % 6,96'sı ise tarıma elverişsiz arazidir (Çizelge 4.3).

Cizelge 4.3. Kırşehir ili arazi varlığı

Kullanım Durumu	Alan (ha)	%
1- Kültür Arazisi	454.256	69,14
a) Tarla Orünleri	270.188	41,12
b) Nadas	165.430	25,18
c) Bağ	8.285	1,26
d) Meyve bahçesi	3.453	0,53
e) Sebze	2.692	0,41
f) Kavaklık	4.208	0,64
2- Çayır-Mera	132.450	20,16
3- Orman-Fundalık	24.591	3,74
4- Tarıma elverişsiz alan	45.715	6,96
TOPLAM	657.012	100,00

Kaynak: Anonymous, 1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, Kırşehir.

Tarım alanları kullanım durumlarına göre incelendiğinde, ilde ağırlıklı olarak tarla tarımına yer verildiği görülmektedir. Nitekim 1991 yılı itibariyle ilde tarla arazisi, toplam tarım alanı içinde % 95,90'lık bir pay almaktadır. Merkez ilçede ise tarım arazisinin % 55,75'i ekilmekte ve %38,65'i ise nadasa bırakılmaktadır.

Cizelge 4.4. Tarım alanlarının kullanışlarına göre dağılımı

İlçeler	Toplam	Tarla Arazisi				Meyve Arazisi		Sebze ve Kavaklık		Bağcılık	
		Ekilen		Nadas		ha	%	ha	%	ha	%
		ha	%	ha	%						
Merkez	104261	58120	55,75	40300	38,65	1200	1,15	1861	1,78	2780	2,67
Diğer	349995	212068	60,59	125130	35,75	2253	0,64	5139	1,46	5505	1,56
Toplam	454256	270188	59,48	165430	36,42	3453	0,76	6900	1,52	8285	1,82

Kaynak: Anonymous, 1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, Kırşehir.

Kırşehir ilinde bulunan toplam 39591 çiftçi ailesinin % 24'ü merkez ilçede, geri kalan % 76'sı da diğer ilçelerde bulunmaktadır. Merkez ilçedeki topraklı çiftçi ailesi sayısı 7238'dir. Bu ailelerin % 30,82'si 51-100 dekar, % 29,07'si 101-200 dekar ve %24,97'si de 1-50 dekar arasında araziye sahiptir. Diğer ilçelerdeki çiftçi ailelerinin % 51,28'i 1-50 dekar arazi büyüklük grubu içinde bulunmaktadır. Kırşehir ili tarım işletmeleri genellikle 1-200 dekar grubu içine giren arazi genişliğine sahiptir. Aile başına ortalama arazi genişliği 114 dekardır (Anonymous 1991/b). 1991 Tarım sayımı sonuçlarına göre, sadece bitkisel üretim yapanlar ile bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yürüten aile sayısının, tarımsal faaliyette bulunan toplam hanehalkına oranı % 98'dir.

Çizelge 4.5. Kırşehir ili arazilerinin çiftçi ailelerine dağılımı

İlçeler	Toplam Çiftçi Aile Sayısı	Topraksız Çiftçi Aile Sayısı	Topraklı Çiftçi Aile Sayısı		1 - 50 (da)		51 - 100 (da)		101 - 200 (da)		201 - 300 (da)		500 - + (da)	
			Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Merkez	9368	2130	7238	100,00	1807	24,97	2231	30,82	2104	29,07	963	13,30	133	1,84
Diğer	30223	8965	21258	100,00	10902	51,28	4248	19,98	4224	19,40	1826	8,59	158	0,74
Toplam	39591	11095	28496	100,00	12709	44,60	6479	22,74	6228	21,86	2789	9,79	291	1,01

Kaynak : Anonymous, 1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, Kırşehir.

4.5.2. Bitkisel Üretim

İlde ağırlıklı olarak tarla tarımı yapılmaktadır. 1991 yılı itibarıyla 435618 hektar olan tarla arazisinin 270188 hektarı ekilmiş, 165430 hektarı nadasa bırakılmıştır. Tarla

arazisinin %10'u sulanmaktadır. Ekili alan içinde en yüksek payı %85 ile tahıllar almaktadır. Tahıl ekili alanın ise %73'ü buğday, %25'i arpa, %2'si çavdardır.

Cizelge 4.6. 1992 yılı itibarıyla başlıca ürünlerin ekim alanı, üretim ve verimi

Ornler	Merkez İlçe			Kırşehir İli		
	Ekim Alanı (da)	Toplam Üretim (ton)	Ortalama Verim (kg/da)	Ekim Alanı (da)	Toplam Üretim (ton)	Ortalama Verim (kg/da)
A. Tarla Arazisi						
a. Hububat						
Buğday	346240	76173	220	1615400	347520	215
Arpa	208180	46840	215	549200	120445	219
Çavdar	35000	7530	210	62780	11955	190
b. Baklagiller						
Yeşil Mercimek	18300	1372	75	151070	12551	83
Nohut	20130	1812	90	60900	5475	90
Kuru Fasulye	9200	1104	120	38070	3989	105
c. Endüstri Bitkileri						
Şeker Pancarı	11770	47080	4000	36980	167630	4533
Ayçiçeği	1400	140	100	29000	3104	107
Patates	1700	4250	2500	6670	14654	2197
d. Yem Bitkileri						
Korunga	200	-	-	15100	-	-
Yonca	530	-	-	7270	-	-
Fiğ	100	-	-	1550	-	-
B. Sebze Arazisi						
Karpuz	215	5375	2500	4650	11200	2408
Kavun	250	5000	2000	4730	9452	945
Domates	2000	3000	1500	5570	9880	1774
Taze Fasulye	700	350	500	3540	965	272
C. Meyve Arazisi						
Elma	5615	4200	645	9268	6447	696
Armut	2156	862	400	3799	1646	433
Ceviz	2680	500	186	4100	849	207
Brik	1734	420	242	2727	703	258
D. Bağ	18740	7416	396	80200	20876	260

Kaynak : Anonymous, 1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, Kırşehir.

Tahılları, ekiliş oranlarına göre % 9,5 ile baklagiller, % 5 ile endüstri bitkileri ve % 0,5 ile yem bitkileri izlemektedir.

Baklagil ekili alanın % 60'ını yeşil mercimek, % 25'ini nohut ve % 15'ini kuru fasülye oluşturmaktadır.

Endüstri Bitkileri ekili alanın ise %49'unu şeker pancarı, % 39'unu ayçiçeği, % 9'unu patates ve % 3'ünü diğer bitkiler oluşturmaktadır. Toplam ekili tarla alanı dikkate alındığında en yüksek payı % 60 ile buğday almakta, bunu %20 ile arpa izlemektedir.

Kırşehir ilinde ve Merkez ilçesinde başlıca ürünlerin ekim alanları, toplam üretim miktarları ve verimleri Çizelge 4.6'da verilmiştir. Merkez ilçede dekara ortalama verim, buğday'da 220 kg, arpa'da 215 kg, çavdar'da 210 kg, mercimekte 75 kg, nohut'ta 90 kg, kuru fasülye'de 120 kg, şeker pancarında 4000 kg, ayçiçeğinde 100 kg ve patates'te 2500 kg'dır. İl geneli ile karşılaştırıldığında Merkez ilçede ortalama verimlerin daha yüksek olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Tahıla ait verimler suluda ve kuruda ki ortalama olup, sulanan alanlarda verim ise ortalamanın en az %50 fazlası kadardır.

İlde meyvecilik ve sebzeçilik aile tüketimine yönelik olarak yapılmaktadır. Tarım alanının % 1,8'ini oluşturan bağcılık, geçmişte klasik yöntemlerle yapılmakta iken, daha sonraları floksera zararlısı ve kente göç nedeniyle hemen hemen yok olma durumundadır. Mevcut olan bağlarda üzüm çeşitleri genellikle şaraplıktır (Anonymous 1991/b).

4.5.3. Hayvansal Üretim

İlde hayvancılık meraya dayanmaktadır. Meraların verimi, iklimin kurak olması ve aşırı otlatma nedeniyle düşüktür. Böylece daha çok koyunculuğa yer verilmektedir.

İlde bulunan 62809 adet sığırın % 25,22'si ve 214397 adet koyunun % 25,89'u Merkez ilçededir.

İşletmelerin büyük bir kısmında hem küçük baş (özellikle koyunculuk) hem de büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Sığırlarda yerli ırk, özellikle yerli kara sığır çoğunluktadır. Sığırlarda süt verimi hayvan başına 500-800 kg arasında değişmektedir. Ancak son yıllarda yapılan ıslah çalışmalarıyla elde edilen melez ırklarda süt verimi 2400-3000 kg'a kadar yükselmiştir. Kültür ırklarında ise 4000 kg'a kadar yükselmiştir. Koyunlarda süt verimi 25-35 kg, yapağı verimide 1- 1,5 kg arasında değişmektedir.

Çizelge 4.7. Kırşehir ili hayvan varlığı

İlçeler	Sığır		Koyun		Keçi		Tavuk	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Merkez	15839	25.22	55502	25.89	1141	5.93	102183	39.29
Diğer	46970	74.78	158895	74.11	18093	94.07	157865	60.71
Toplam	62809	100.00	214397	100.00	19294	100.00	260028	100.00

Kaynak: Anonymous, 1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, Kırşehir.

4.5.4. Tarım Tekniği ve Girdi Kullanımı

Araştırma alanında tarım tekniği Orta Anadolu Bölgesi'nin özelliklerini taşımaktadır. Kurak iklim nedeniyle nadas-tahıl ekim sistemi uygulanmaktadır. Makina kullanımı

yaygın olup, tarla hazırlığı, ekim, gübreleme, mücadele, hasat ve harman makinalarla yapılmaktadır. Toprak işlemede pulluk, kazayağı ve tırmık kullanılmakta, mibzer ile ekim yapılmakta, taban ve yeşil gübre olarak iki kez gübre verilmekte, hasat da biçerdöver ile yapılmaktadır.

1992 verilerine göre Merkez ilçede 1534 adet traktör, 102 adet biçerdöver, 1317 adet traktör pulluğu ve 800 adet ekim makinası, 1837 adet kültüvatör ve 1449 adet pülverizatör bulunmaktadır. Merkez ilçede yaklaşık 680 dekara bir traktör düşmektedir. Yıllar itibariyle tarımsal araç gereç sayısı Çizelge 4.8'de görülmektedir.

Çizelge 4.8. Merkez ilçede bulunan tarımsal araç ve gereç sayısı (adet)

Cinsi	1988	1989	1990	1991	1992
Hayvan Pulluğu	370	350	340	200	190
Traktör Pulluğu	1971	2016	2005	2017	1317
Kültüvatör	1505	1520	1530	1887	1837
Tırmık	1159	1172	1175	1165	758
Merdane	120	120	120	100	68
Ekim makinası	1578	1580	1580	1820	800
Gübre Dağıtıcısı	1334	1350	1360	1612	1144
Püverizatör	1723	1765	1770	1354	1449
Motopomp	685	693	693	880	769
Yağmurlayıcı	378	390	395	612	557
Biçerdöver	198	198	198	165	102
Döven	80	70	60	50	25
Harman Makinası	776	780	780	500	250
Sapdöver	2	2	2	2	2
Çimbiçne makinası	5	3	2	2	2
Balya Makinası	5	5	6	5	4
Romork	1948	2000	2000	2216	1616
Selektör	26	28	30	22	14
Traktör	1998	2005	1995	2174	1534

Kaynak: Anonymous, 1990-1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporları

Ekipmanlar için geliştirilmiş normlara göre 100 traktör için 100 pulluk, 40-50 kültüvator, 20-25 ekim makinası gerekmektedir (Yalcın 1990). İlçedeki traktör ekipman ilişkisi bu verilere göre incelendiğinde, kültüvator ve ekim makinası sayısının optimalin üzerinde, pulluk sayısında optimalin altında olduğu görülmektedir.

Çizelge 4.9. 1990-1991 yılları itibariyle kullanılan gübre

Kullanılan Gübre	1990		1991		1992	
	kg	kg/ha	kg	kg/ha	kg	kg/ha
N						
Merkez İlçe	5357890	51,39	2957010	28,36	5411220	51,90
Toplam	13936210	30,68	11729890	25,82	11749530	25,87
P ₂ O						
Merkez İlçe	4083360	39,16	2406400	23,08	3367540	32,30
Toplam	3962820	20,01	8771760	19,31	8114260	17,86
K ₂ O ₃						
Merkez İlçe	-	-	-	-	-	-
Toplam	48000	0,11	47700	0,11	8250	0,02
Tarım Arazisi (ha)						
Merkez İlçe	104261		104261		104261	
Toplam	454256		454256		454256	

Kaynak :Anonymous, 1990-1992, Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Dosyaları, Kırşehir.

Gübrelemede genellikle kimyasal gübre kullanılmakta, hayvansal üretimden elde edilen gübre daha çok kışın yakacak olarak tüketilmektedir. Çizelge 4.9'da görüldüğü gibi 1992 yılı itibariyle Merkez ilçede 51,90 kg/ha azotlu gübre kullanılırken, ilde ortalama 25,87 kg/ha kullanılmıştır. Fosforlu gübre kullanımı Merkez ilçede 32,30 kg/ha iken ilde

17,86 kg/ha'dır. Bundan da Merkez ilçede gübre kullanımının il ortalamasına oranla daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

1992 yılında toplam tarım arazisinin % 65,78'i gübrelenmiştir. Zirai mücadele ilacı tüketimi (insektisitler, fungusitler, herbisitler, akarisitler, çinko fosfatı) 1992 yılında 730793 kg olmuştur. Hem gübrelenen arazide hem de ilaç kullanımında yıllar itibariyle artış olmuştur (Anonymous 1992/b).

Kooperatif, fertlerin, tek başlarına yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere dayanışma suretiyle ekonomik güçlerini biraraya getirmeleridir. Tarım kooperatifi de, çiftçilerin, bazı ekonomik haklarını korumak ve dolayısıyla işletmelerinden daha fazla kar sağlamak amacıyla birleşmeleridir. Tarım kooperatifinin asıl önemi küçük köylü işletmeleri yönündendir. Küçük köylü işletmelerinin tarım tekniği noksanlığı, kapalı ekonomi, kredi olanaklarının azlığı, modern tarımsal endüstriyi işletmeleri dahilinde kurabilmelerinin olanaksızlığı gibi sakıncaları kooperatiflerle giderilebilir (Mülayim 1992).

Çizelge 4.10. Merkez ilçede bulunan Tarım Kredi Kooperatiflerinin ortaklarına açtığı krediler

Kredi Çeşitleri	1991			1992		
	Dağıtılan Girdi Miktarı	Kredi Miktarı (TL)	Toplam Kredi İçinde Oranı (%)	Dağıtılan Girdi Miktarı	Kredi Miktarı (TL)	Toplam Kredi İçinde Oranı (%)
Kinyevi Gübre	968350 kg	821535750	71,40	1148765 kg	1400618938	78,66
Tarımsal Mücadele İlacı	180 lt	33363900	2,90	983 lt	61557000	3,46
Tarımsal Alet-Makina	1163 adet	153084300	13,20	63 adet	246235175	13,83
Sertifikalı Tohum	25000 kg	142730344	12,40	-	-	-
Karma Hayvan Yemi	-	-	-	28000 kg	72096000	4,05
Toplam	-	1150714294	100,00	-	1780507113	100,00

Kaynak: Anonymous, 1992, Kırşehir T.C Ziraat Bankası Kayıtları, Kırşehir.

İl'de toplam 9 adet kooperatif bulunmaktadır. Bunun 4 adedi Merkez ilçededir. Merkez ilçede bulunan Toklumen Tarımsal Kalkınma Kooperatifi 1992 yılında 352 ton yaş üzüm alımı yaparak 250 ton şarap üretmiş ve yöre çiftçilerinin gelirlerinin artmasına katkıda bulunmuştur. Sulama kooperatifleri (3 adet) ile birlikte merkez ilçedeki kooperatiflerin ortak sayısı 865'dir.

Tarım kredi kooperatifleri ortaklarına düşük maliyetle kredi sağlamak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Genellikle gübre, ilaç, yem, alet ve makina temini gibi hizmetler ülkemizde tarım kredi kooperatiflerince karşılanmaktadır (İnan 1992). Merkez ilçedeki çiftçiler kredi ihtiyaçlarını T.C Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifi, diğer banka ve şahıslardan sağlamaktadırlar.

Çizelge 4.11. T.C Ziraat Bankasının Merkez ilçede tarım kesimine açtığı krediler

Kredi Çeşitleri	1991				1992			
	Miktar	Çiftçi Sayısı	Toplam İçinde Oranı (%)		Miktar	Çiftçi Sayısı	Toplam İçinde Oranı (%)	
	(TL)	(Adet)	Kredi	Çiftçi	(TL)	(Adet)	Kredi	Çiftçi
A.Kısa Vadeli Krediler								
Bitkisel Üretim Kredisi	574361543	145	14,11	37,56	736776800	134	26,15	36,12
Hayvansal Üretim Kredisi	2060126406	65	50,60	16,84	3776789	70	0,13	18,87
Kimyevi Gübre Kredisi	394574418	142	9,69	36,79	450015242	132	15,97	35,58
B.Orta ve Uzun Vadeli Krediler								
Bitkisel Yatırım Kredisi	33000000	1	0,81	0,26	-	-	-	-
Hayvansal yatırım Kredisi	418125000	21	10,27	5,44	1007931299	28	35,78	7,55
Tarımsal Araç Gereç Kredisi	591000000	12	14,52	3,11	619000000	7	21,97	1,88
Toplam	4071387367	386	100,00	100,00	2817500130	371	100,00	100,00

Kaynak: Anonymous, 1992, Kırşehir T.C Ziraat Bankası Kayıtları, Kırşehir.

1991-1992 yılları itibariyle Merkez ilçede bulunan tarım kredi kooperatiflerinin ortaklarına açtığı krediler Çizelge 4.10'da görülmektedir. 1991 yılında toplam kredi içinde aldığı paya göre en çok kullanılan krediler, sırasıyla kimyevi gübre, tarımsal alet ve makina, sertifikalı tohumluk ve tarımsal mücadele ilacıdır. 1992 yılında ise sertifikalı tohum kredisi kullanımı olmamış, % 4'lük payla karma hayvan yemi kredisi kullanılmıştır. 1991-1992 yıllarında T.C Ziraat Bankasının tarım kesimine açtığı krediler Çizelge 4.11'de verilmiştir. Kredi çeşitleri vadeleri itibariyle incelendiğinde, 1991 yılında çiftçilerin % 91,19'u, 1992 yılında ise % 90,57'si kısa vadeli kredi kullanmışlardır. Kısa vadeli krediler içinde en çok kullanılanlar bitkisel üretim kredisi ve kimyevi gübre kredisidir. Kredi miktarı itibariyle incelendiğinde orta ve uzun vadeli kredilerin payı yükselmektedir. 1991 yılında toplam kredi miktarının % 14,52'si tarımsal araç ve gereç, % 10,27'si hayvansal yatırım kredisidir. 1992 yılında ise toplam kredi miktarının % 35,78'i hayvansal yatırım kredisi, %21,97 ise tarımsal araç ve gereç kredisi olarak kullanılmıştır. Her iki kredi çeşidinin payı bir önceki yıla oranla artış göstermiştir.

4.5.5. Ulaşım ve pazar durumu

Araştırma alanının çevre il ve ilçelerle ulaşım durumu oldukça iyidir. Ankara- Kayseri transit yolu Merkez ilçeden geçmekte olup, Merkez ilçenin diğer ilçelerle asfalt yol ile bağlantısı vardır (Demirci 1978).

Çiftçiler, genellikle ürünlerini merkez ilçede kamu yada özel kuruluşlara satmaktadır.

5. ARASTIRMA BULGULARI

5.1. Incelenen İşletmelerde Nüfus ve İşgücü Durumu

5.1.1. Nüfus

Üretimde bulunabilmek için gerekli istihsal vasıtalarından ikisi emek (işgücü) ve müteşebbistir. Söz konusu üretim vasıtaları direkt olarak insan varlığı ile ilgilidir (Erkus 1979). Bu nedenle, gerek üretime fiilen katılma ve gerekse müteşebbislik bakımlarından, işletmelerde mevcut nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleriyle ortaya konulması önem taşımaktadır (Kıral 1993).

İncelenen 55 tarım işletmesinin toplam nüfus varlığı, bu işletmelerin aile işgücü kaynağını oluşturmaktadır. İncelenen işletmelerin toplam nüfusu 299 olup, bunun 192'si 1 - 250 dekar, 73'ü 251 - 500 dekar, 34'ü de 500 dekardan daha fazla araziye sahip işletmelerde bulunmaktadır. Bir çiftçi ailesine düşen ortalama nüfus 1 - 250 dekar işletme büyüklük grubunda 5,06 kişi, 251 - 500 dekar genişliğindeki işletmelerde 6,64 kişi, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 5,66 kişidir. İşletmeler ortalamasında ise bir aileye 5,44 kişi düşmektedir (Çizelge 13).

Toplam nüfusun % 52,17'si erkek, %47,83'ü ise kadındır. 1 - 250 dekar ile 500 dekardan daha büyük işletmelerde erkek ve kadınların oranı eşit, 251 - 500 dekar grubunda erkeklerin oranı daha fazladır. İşletmeler ortalamasında bir çiftçi ailesine düşen nüfus miktarınının 2,84'ü erkek, 2,60'ı kadındır. Buradan araştırma alanında erkek ve kadın nüfusun birbirine eşit miktarda olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 5.1).

Cizelge 5.1. İncelenen işletmelerde nüfus miktarı ve nüfusun cinsiyete göre dağılımı

İşletme Büüklük Grupları (da)	Aile		Fertleri		Sayısı	
	Erkek		Kadın		Toplam	
	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%
1 - 250	2,53	50,00	2,53	50,00	5,06	100,00
251 - 500	3,91	58,90	2,73	41,10	6,64	100,00
501 - +	2,83	50,00	2,83	50,00	5,66	100,00
Genel Toplam	2,84	52,17	2,60	47,83	5,44	100,00

İşgücünün esas kaynağını oluşturan 15-49 yaş grubu, tüm işletmeler ortalamasında % 54,51 oranında pay alarak birinci sırada bulunmakta, bunu 50 ve daha büyük yaş grubu % 19,73, 7-14 yaş grubu % 18,06 ve 0-6 yaş grubu da % 7,69 oranları ile izlemektedir. 1-250 dekar işletme büyüklük grubunda toplam içinde aldığı paylara göre sırasıyla 15-49 yaş grubu % 56,77, 50 ve daha büyük yaş grubu % 19,27, 7-14 yaş grubu % 17,71 ve 0-6 yaş grubu % 6,25 oranlarında pay almaktadır. 251-500 dekar işletme büyüklük grubunda da yine 15-49 yaş grubu % 50,68 oranıyla birinci sırada yer alırken bunu % 21,92 ile 50 ve daha büyük yaş grubu, %16,44 ile 7-14 yaş grubu ve % 10,96 ile 0-6 yaş grubu izlemektedir. 500 dekardan büyük araziye sahip işletmelerde toplam nüfustan en büyük payı % 50,00 ile 15-49 yaş grubu almakta, ikinci sırada % 23,53 ile 7-14 yaş grubu yer almaktadır. Üçüncü sırada % 17,65 ile 50 ve daha büyük yaşta olanlar gelmekte ve son sırada da % 8,82 ile 0-6 yaş grubu bulunmaktadır (Cizelge 5.2).

Çizelge 5.2. İncelenen işletmelerde nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (%)

İşletme Büyüklik Grupları (ada)	YAŞ GRUPLARI														
	0 - 6			7 - 14			15 - 49			50 - +			Toplam		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1-250	3,13	3,12	6,25	9,90	7,81	17,71	26,56	30,21	56,77	10,42	8,65	19,27	50,00	50,00	100,00
251-500	6,85	4,11	10,96	9,59	6,85	16,44	30,13	20,25	50,68	12,33	9,59	21,92	58,90	41,10	100,00
501-+	2,94	5,88	8,82	11,76	11,76	23,53	26,47	23,53	50,00	8,82	8,82	17,65	50,00	50,00	100,00
Toplam	4,01	3,68	7,69	10,03	8,03	18,06	27,42	27,09	54,51	10,70	9,03	19,73	52,17	47,83	100,00

İşletmelerde nüfusun okur-yazarlık ve eğitim durumu Çizelge 5.3'de verilmiştir. Tüm nüfus içinde % 7,69'luk payı okuma çağında olmayanlar oluşturmaktadır. Toplam nüfusun % 82,95'i okur-yazar iken, % 9,36'sı okuma yazma bilmemektedir. Cinsiyet itibarıyla incelendiğinde tüm işletmelerde kadınlarda okuma yazma oranı erkeklerden daha düşüktür. Erkeklerde okur yazar olanlar %85,90 iken kadınlarda %79,72'dir. Tüm işletmeler itibarıyla genel toplam içinde okur yazar olan erkekler % 54,03 lük, kadınlar ise % 45,97 lik pay almaktadır.

İncelenen işletmelerde okuma çağında olmayan nüfusu dikkate almadığımızda, okuma yazma bilmeyen nüfus % 10,14, okuma yazma bilen nüfus ise % 89,86'dır. Erkeklerin % 93,06'sı, kadınların % 86,36'sı okuma yazma bilmektedir. En yüksek okuma yazma oranı % 91,67 ile 1-250 dekar işletme büyüklük grubundadır. 251-500 dekar büyüklük grubunda okuma-yazma oranı % 86,15, 501 dekar ve daha büyük araziye sahip işletmelerde ise okuma yazma oranı % 87,10'dur. 7 yaş ve daha yukarı nüfus itibarıyla incelendiğinde de erkeklerde okuma-yazma oranı kadınlardan daha fazladır (Çizelge 5.4).

İncelenen işletmelerde 7 yaş ve daha büyük nüfus içinde okur-yazar olanların % 60,87'si ilkokul, % 11,23'ü ortaokul, % 10,51'i lise, % 2,90'ı üniversite mezunudur. Bütün işletme büyüklük gruplarında ilkokul mezunu olanların oranı daha fazladır. 1-250 dekar işletme büyüklük grubunda erkeklerin % 60,00'ı ilkokul, % 17,78'i lise, % 8,89'u ortaokul, %3,33'ü üniversite mezunu iken % 5,56'sı yalnızca okur-yazardır. Kadınların ise %65,56'sı ilkokul, % 11,11'i ortaokul, %3,33'ü lise mezunudur. %7,78'i okur-yazar iken % 12,22'si okur-yazar değildir. 251-500 dekar işletme büyüklük grubunda erkeklerin % 50,00'si ilkokul, %21,05'i ortaokul, %10,53'ü lise, % 7,89'u üniversite mezunudur. Kadınların %62,96'sı ilkokul, % 7,41'i ortaokul, %7,41'i lise %3,70'i ise üniversite

Çizelge 5.3. İncelenen işletmelerde toplam nüfusun okur-yazarlık oranı (%)

İşletme Büyük- Grupları (da)	ERKEK					KADIN					GENEL TOPLAM				
	Okuma Çağında Olma- yanlar	Okur yazar olma- yanlar	Okur yazar olan- lar	Toplam	Genel Toplam İçinde Ok-yazar Oranı	Okuma Çağında Olma- yanlar	Okur yazar olma- yanlar	Okur yazar olan- lar	Toplam	Genel Toplam İçinde Ok-yazar Oranı	Okuma Çağında Olma- yanlar	Okur yazar olan- yanlar	Okur yazar olan- lar	Toplam	Genel Toplam İçinde Ok-yazar Oranı
1- 250	6,25	4,17	89,56	100,00	52,12	6,25	11,46	82,29	100,00	47,88	6,25	7,81	85,94	100,00	100,00
251-500	11,63	9,30	79,07	100,00	50,71	10,00	16,67	73,33	100,00	39,29	10,95	12,33	75,71	100,00	100,00
501- +	5,88	11,77	82,35	100,00	51,85	11,76	11,77	75,47	100,00	48,15	8,82	11,77	79,41	100,00	100,00
Toplam	7,69	6,41	85,90	100,00	54,03	7,69	12,59	79,72	100,00	45,97	7,69	9,36	82,95	100,00	100,00

Çizelge S.4. İncelenen işletmelerde okur-yazar durumu(7 yaş ve yukarı) %

İşletme Büyüklik Grupları (da)	E R K E K		K A D I N		G E N E L T O P L A M		
	Okur-yazar Değil	Okur-yazar Toplam	Okur-yazar Değil	Okur-yazar Toplam	Okur-yazar Değil	Okur-yazar Toplam	Okur-yazar Toplam
1- 250	4,44	95,56	12,22	87,78	8,33	91,67	100,00
251-500	10,53	89,47	19,52	81,48	13,95	86,15	100,00
501 - +	12,50	87,50	19,33	80,67	12,90	87,10	100,00
Toplam	6,94	93,06	13,64	86,36	10,14	89,86	100,00

mezunudur. 500 dekar dan daha büyük araziye sahip işletmelerde, yine erkeklerde ve kadınlarda ilkokul mezunlarının oranı (%68,75 ve %60,00) daha fazladır. Erkeklerde lise mezunlarının oranı %12,50, kadınlarda %13,33, ortaokul mezunlarının oranı ise erkeklerde %6,25, kadınlarda %6,67'dir. Tüm işletmeler itibarıyla incelendiğinde erkeklerin % 58,33'ü ilkokul, %15,2'si lise, %11,81'i ortaokul, % 4,17'si üniversite mezunudur. % 3,47'si yalnızca okur-yazar iken % 6,94'ü okur-yazar değildir. Kadınların ise % 63,64'ü ilkokul, % 10,60'ı ortaokul, % 5,30'u lise, % 1,52'si üniversite mezunudur. % 5,30'u yalnızca okur-yazar, % 13,64'ü ise okur-yazar değildir. Bundan da ilkokul mezunu kadınların oranının erkeklerden fazla olduğu, ilkokul sonrası eğitim düzeyinin ise erkeklerde daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Çizelge 5.5).

5.1.2. İşgücü

İncelenen işletmelerde nüfusun yaş grupları ve cinsiyet itibarıyla iş başarma güçleri gözönünde tutularak yapılan hesaplara göre, işletmeler ortalamasında bir işletme 4,56 erkek işgücüne sahiptir. Bu miktar, 1 -250 dekar büyüklükteki işletmelerde 4,14 erkek işgücü, 251 - 500 dekar büyüklükteki işletmelerde 5,31 erkek işgücü, 501 ve daha büyük araziye sahip işletmelerde ise 4,58 erkek işgücü olmaktadır.

İşletmeler ortalamasında bir çiftçi ailesinin sahip olduğu 4,56 erkek işgücünün %17,70'i işletme dışında çalışmaktadır. İşletme dışında çalışan aile işgücünün oranı, işletme büyüklük gruplarında farklılık göstermektedir. Nitekim, 1-250 dekar genişlikteki işletmelerde %11,81, 251-500 dekar genişlikteki işletmelerde %22,80 ve 501 dekar dan daha büyük genişlikteki işletmelerde %4,05'dir.

Çizelge 5.5. İncelenen işletmelerde eğitim düzeyi (7 yaş ve yukarı) (%)

İşletme Büyükük Grupları (da)	ERKEK										KADIN										GENEL TOPLAM					
	Okur Yazar	Okur Değil	İlk	Orta	Lise	Üni- ver- site	Toplam	Okur Yazar	Okur Değil	İlk	Orta	Lise	Üni- ver- site	Toplam	Okur Yazar	Okur Değil	İlk	Orta	Lise	Üni- ver- site	Toplam					
	Yazar	Değil						Yazar	Değil						Yazar	Değil										
1- 250	4,44	5,56	60,00	8,89	17,78	3,33	100,00	12,22	7,78	65,56	11,11	3,33	-	100,00	9,33	6,67	62,22	10,55	10,55	1,57	100,00					
251-500	10,53	-	50,00	21,05	10,53	7,89	100,00	18,52	-	62,96	7,41	7,41	3,70	100,00	13,95	-	55,39	15,29	9,22	6,15	100,00					
501 -	12,50	-	63,75	6,25	12,50	-	100,00	12,33	-	60,00	6,67	13,33	6,67	100,00	12,90	-	54,52	5,45	12,90	2,92	100,00					
Toplam	6,94	3,47	58,33	11,61	15,28	4,17	100,00	13,64	5,30	63,64	10,60	5,90	1,52	100,00	10,14	4,35	60,67	11,22	10,51	2,90	100,00					

İşletmelerde aile işgücünün cinsiyet itibarıyla dağılımı incelendiğinde; 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde erkek işgücünün %55,91'inin erkek, %44,09'unun kadın, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde %67,78'inin erkek, %32,22'inin kadın, 501 dekardan büyük işletmelerde ise %58,56'sinin erkek, %41,44'ünün kadın, işletmeler ortalamasında ise toplam aile işgücünün %58,78'inin erkek, %41,22'sinin kadın olduğu görülür.

Araştırma alanında yıl içinde hava muhalefeti, milli ve dini bayramlar, tatil günleri vb nedenlerle çalışılmayan günler dikkate alındığında, çalışılabilir gün sayısı 260 olarak tesbit edilmiştir. İşletmelerin sahip oldukları erkek işgücünün çalışılabilecek gün sayısı ile çarpılması sonucunda, işletmelerde çalışılan toplam erkek işgünü hesaplanmıştır. Buna göre 1 - 250 dekar genişlikteki işletmelerde 1676 erkek işgünü, 251-500 dekar genişlikteki işletmelerde 1381 erkek işgünü, 500 dekardan daha büyük işletmelerde 1235 erkek işgünü ve işletmeler ortalamasında da 1186 erkek işgünü çalışılmaktadır.

İncelenen işletmelerin gerçekleştirdikleri üretim faaliyetleri, ev işleri ve işletme dışında çalıştıkları işgünü toplamı dikkate alındığında, tüm işletme büyüklük gruplarında atıl işgücü olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim, atıl işgücü oranı 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde %68,62, 251 - 500 dekar genişliğindeki işletmelerde %28,17, 500 dekardan büyük işletmelerde %1,62 ve işletmeler ortalamasında ise %22,18 dir.

İncelenen işletmelerde global olarak atıl işgücü olmasına rağmen, işletmelerde iş azamisi olduğu dönemlerde, ücretli işçi çalıştırılmaktadır. Nitekim, işletmelerde ücretli işçiler daha çok geçici işçiler olup, toplam işgücü içinde ücretli işgücü oranı, işletme genişliği büyüdükçe artmaktadır. Bu oran 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde

%17,46 iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde %19,76, 500 ve daha büyük işletmelerde %24,74'e yükselmektedir.

5.2. Arazi

Arazi, diğer iktisadi faaliyet dallarındaki üretim faktörlerinden farklı olarak tarım sektöründe, tarımsal üretimin ana üretim unsurunu oluşturur (Bülbül 1973).

5.2.1. İşletme büyüklükleri

İncelenen işletmelerde işletme arazisi, mülk arazi, kira veya ortağa verilen, kira veya ortakçılığa tutulan arazi çerçevesinde incelemeye alınmıştır.

İşletmeler ortalamasına göre, incelenen işletmelerde işletme arazisi genişliği 249 dekadır. İşletme arazisi genişliği 1-250 dekar işletme büyüklük grubunda 152,50 dekar, 251- 500 dekar grubunda 345,45 dekar, 500 dekardan büyük işletmelerde ise 683,30 dekadır.

Çizelge 5.6. İncelenen işletmelerde arazilerin mülkiyet durumuna göre dağılımı

İşletme Büyüklük Grupları (da)	Mülk Arazi		Ortağa ve Kiraya Tutulan Arazi		İşletme Arazisi	
	(da)	%	(da)	%	(da)	%
1 - 250	138,68	90,94	13,82	9,06	152,50	100,00
251 - 500	313,64	90,79	31,82	9,21	345,45	100,00
501 - +	458,30	67,07	225,00	32,93	683,30	100,00
Genel Toplam	208,55	83,75	40,45	16,25	249,00	100,00

5.2.2. Arazi tasarruf şekilleri

Çizelge 5.6'da incelenen işletmelerde arazilerin mülkiyet durumuna göre dağılımı verilmiştir. Buna göre işletmelerin % 83,75'i mülk arazi, % 16,25'si ise ortağa veya kiraya tutulan arazidir. İşletme büyüklük gruplarına göre incelendiğinde 1-250 dekar işletme büyüklük grubunda işletmelerin % 90,94'ü mülk arazi, % 9,06'sı ortağa veya kiraya tutulan arazidir. 251 - 500 dekar büyüklük grubunda mülk arazi % 90,79 oranında pay alırken, 500 dekardan fazla araziye sahip olanlarda ise mülk arazi oranı daha düşüktür (% 67,07). Bu gruptaki arazilerin % 32,93'ü ortağa veya kiraya tutulan arazidir.

1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçlarına göre, Türkiye Tarım işletmelerinin % 92,57'si yalnız kendi arazisini işlemekte, % 5,78'i işletme dışından arazi tutup başkasına arazi vermemekte, % 1,8'i yalnız kiraladığı arazide çalışmakta, % 0,31'i yalnız ortakçılıkla arazi işlemekte ve %0,16'sı diğer şekillerde çalışmaktadır (Anonymous 1992/a). Buna göre incelenen işletmelerin, Türkiye genelinden daha düşük oranda mülk arazi üzerinde çalıştıkları söylenebilir.

Çizelge 5.7. Incelenen işletmelerde mülk arazinin kullanım şekillerine göre dağılımı

İşletme Büyük- lük Grupları	Tarla Arazisi				Sebzelik		Meyvelik		Bağ		Toplam	
	Kuru		Sulu									
	(da)	%	da	%	da	%	da	%	da	%	da	%
1 - 250	136,97	98,77	-	-	0,13	0,09	0,37	0,27	1,21	0,87	138,68	100,00
251 - 500	307,73	98,12	1,82	0,58	5,55	0,17	1,00	0,32	2,55	0,81	313,64	100,00
501 - +	338,30	84,73	65,00	14,18	0,17	0,04	0,67	0,14	4,17	0,91	441,67	100,00
Genel Toplam	198,55	95,21	7,45	3,58	0,22	0,10	0,53	0,25	1,80	0,86	208,55	100,00

Mülk arazinin kullanım durumuna bakıldığında, işletme arazisinin büyük bölümünü tarla arazisinin oluşturduğu görülmektedir (Çizelge 5.7). İşletme başına ortalama 208,55 dekar mülk arazi düşmektedir. Bunun % 95,21'ini oluşturan kuru tarla arazisinin ortalama genişliği 198,55 dekar, % 3,58'ini oluşturan sulu tarla arazisinin ortalama genişliği 7,45 dekadır. Mülk arazinin % 0,10'unu sebzelik, %0,25'ini meyvelik ve % 0,86'sını bağ alanı oluşturmaktadır. İşletmelerin tümünde tarla arazisi dışında kalan mülk araziler içinde sebzelik, meyvelik ve bağ arazilerinin aldığı pay çok düşüktür.

Çizelge 5.8. İncelenen işletmelerde işletme arazisinin kullanım şekillerine göre dağılımı

İşletme Büyük- Grupları (da)	Tarla Arazisi				Sebzelik		Meyvelik		Bağ		Toplam	
	Kuru		Sulu		da	%	da	%	da	%	da	%
	da	%	da	%								
1 - 250	149,47	98,02	1,32	0,86	0,13	0,09	0,37	0,24	1,21	0,79	152,50	100,00
251 - 500	339,55	98,29	1,82	0,53	0,55	0,16	1,00	0,29	2,55	0,73	345,45	100,00
501 - +	613,33	89,76	65,80	9,51	0,17	0,02	0,67	0,10	4,17	0,61	686,33	100,00
Genel Toplam	238,09	95,62	8,36	3,36	0,22	0,09	0,53	0,21	1,80	0,72	249,00	100,00

İncelenen işletmelerde, işletme arazisinin kullanım şekillerine göre dağılımı incelendiğinde (Çizelge 5.8) ise, toplam işletme arazisinin % 95,62'sini kuru tarla arazisinin, %3,36'sını sulu tarla arazisinin oluşturduğu, işletme başına ortalama 238,09 dekar kuru, 8,36 dekar sulu tarla arazisi düştüğü görülür. İşletme arazisinin % 0.09'u sebze arazisi, % 0.21'si meyvelik, % 0,72'si ise bağdır. 1 -250 dekar büyüklük grubunda işletme arazisinin % 98,02'sini oluşturan kuru tarla arazisinin ortalama genişliği 149,47 dekar, % 0,86'sinin

oluşturan sulu tarla arazisinin ortalama genişliği 1,32 dekar'dır. 250 - 500 dekar büyüklük grubunda % 98,29 oranında pay alan kuru tarla arazisinin ortalama genişliği 339,55 dekar, % 0,53 oranında pay alan sulu tarla arazisinin ortalama genişliği 1,82 dekar'dır. Üçüncü grupta ise, kuru tarla arazisi % 89,76 pay alırken ortalama işletme arazisi genişliği 613,33 dekar, %9,51'ini oluşturan sulu tarla arazisinin ortalama genişliği de 65 dekar'dır. Sebzelik, meyvelik ve bağ alanları toplam işletme arazisinin % 1,02'sini oluşturmaktadır ve tümünün ortalama genişliği de 2,55 dekar'dır. Görüldüğü gibi işletme arazisi içinde tarla arazisi yaklaşık % 99'luk payla büyük bir orana sahiptir. Bunun içinde de kuru tarla arazisinin oranı fazla olup, sulu tarla arazisinin payı yalnızca % 3,36'dır.

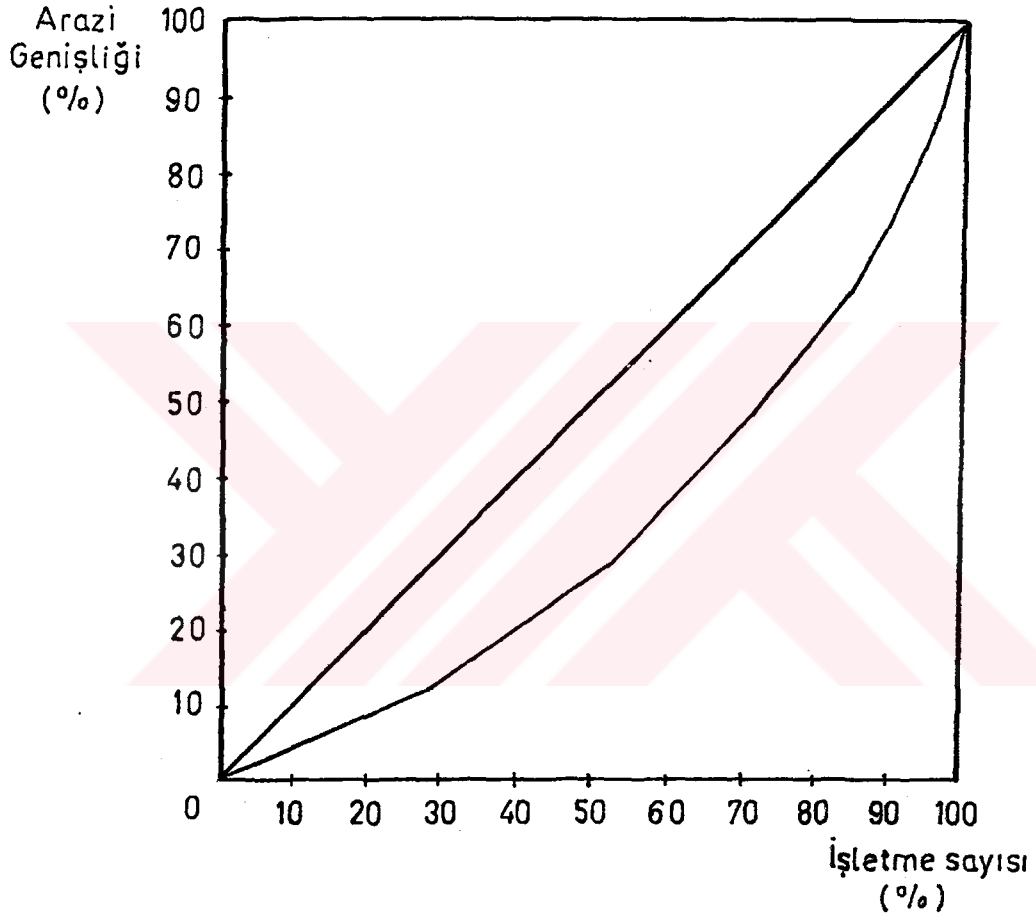
5.2.3. Arazi dağılımı

İncelenen işletmelerin mülk arazi büyüklüğüne göre sayıları ve arazi genişlikleri Çizelge 5.9'da, işletme arazisi büyüklüğü itibarıyla dağılımları da çizelge 5.10'da gösterilmiştir. Bu çizelgelerin yardımıyla işletmelerin arazi dağılımlarını grafik olarak ortaya koyan Lorenz eğrileri çizilmiştir (Şekil 5.1 ve Şekil 5.2). Çizelge 5.9'da görüldüğü gibi, incelenen işletmelerde mülk arazi genişliği yönünden dağılım dengeli değildir. İşletmelerin kümülatif olarak sayısal oranları ile sahip oldukları mülk arazi genişliğine oranlarına bakıldığında; mevcut işletmelerin % 50,91'i yani yaklaşık yarısı, toplam mülk arazinin %28,51'ine sahip iken, mülk arazinin diğer yarısına (%49,09) işletmelerin % 71,49'u sahip bulunmaktadır.

Çizelge 5.9. İncelenen işletmelerde mülk arazinin dağılımı ve Gini oranı

İşletme genişliği (da)	İşletme Sayısı		Arazi genişliği			
	Adet	kümülatif	%	Dekar	kümülatif	%
1-100	15	15	27,27	1445	1445	12,60
101-150	13	28	50,91	1825	3270	28,51
151-200	12	40	72,73	2400	5670	49,43
201-250	5	45	81,82	1250	6920	60,33
251-300	1	46	83,64	300	7220	62,95
301-350	2	48	87,27	700	7920	69,05
351-400	3	51	92,73	1200	9120	79,51
401-450	1	52	94,55	450	9570	83,44
451-500	1	53	96,36	500	10070	87,79
501- +	2	55	100,00	1400	11470	100,00

G = 0,3181

$$G=0,3181$$

Şekil 5.1. İncelenen işletmelerde mülk arazi dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi

Diğer yandan işletmelerin %96,36'sı mülk arazinin %87,79'una sahip olduğu halde kalan %3,64'ü, mülk arazinin %12,21'ini elinde bulundurmaktadır. İşletmelerin sahip oldukları mülk arazi genişliği yönünden oransal olarak ortaya konulan bu dağılım, şekil 1'deki Lorenz eğrisinden de daha açık bir şekilde görülmektedir.

Şekil 5.1'e göre Lorenz eğrisinin, 45 derece eğimli eş dağılım doğrusundan biraz uzak seyretmektedir. Buradan da, araştırma alanında mülk arazi dağılımının dengeli olmadığı, ancak iyiye yakın bir dağılım olduğu anlaşılmaktadır. Çizelge 5.9'daki verilerden mülk arazi dağılımının ölçüsü olarak hesaplanan Gini oranının 0,3181 olması bunu doğrulamaktadır. Türkiye'de mülk arazi dağılımı için Gini oranı 0,6227 (Anonymous 1978) olduğuna göre, araştırma alanında mülk arazi dağılımının Türkiye ortalamasından iki kat daha iyidir.

İncelenen işletmelerde en küçük mülk arazi 70 dekar, en büyük mülk arazi 750 dekar olup, incelenen alan içinde ortalama mülk arazi genişliği 208,55 dekar olarak bulunmuştur.

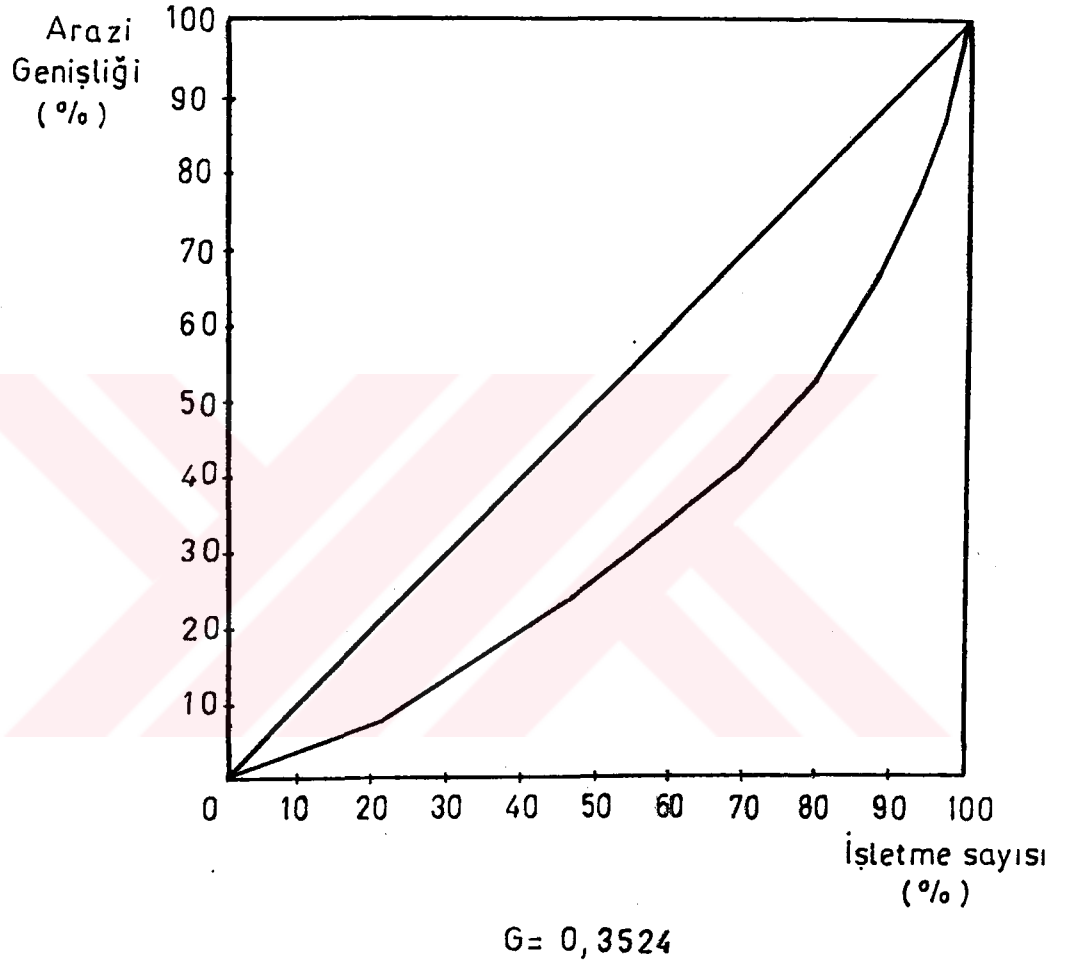
Çizelge 5.10'da araştırma alanında işletmelerin, işletme arazi büyüklüklerine göre dağılımı verilmiştir. Araştırma alanında sayısal olarak işletmelerin %41,82'si toplam işletme arazisinin %20,41'ini işlerken, işletmelerin %58,18'i, arazinin %79,59'unu işlemektedir. İşletmelerin %7,27'si toplam arazinin geri kalan %22,64'ünü işlemektedir. Bu durum Çizelge 5.10'daki verilerden ve buradan hesaplanan Gini oranı ile Şekil 5.2'den açık bir şekilde görülmektedir.

Araştırma alanında işletme arazisi dağılımını gösteren Şekil 5.2'ye de bakıldığında, eğrinin 45 derece eğimli eş dağılım doğrusuna çok uzak olmadığı görülmektedir. Gerçekten şekle göre, işletmelerin %50'si, toplam işletme arazisinin %27'sini işlediği halde, kalan %50'si arazinin %77'sini işlemektedir.

Çizelge 5.10. İncelenen işletmelerde işletme arazisinin dağılımı ve Gini oranı

İşletme genişliği (da)	İşletme Sayısı		Arazi genişliği			
	Adet	kümülatif	%	Dekar		
1-100	11	11	20,00	1045		
101-150	12	23	41,82	1750		
151-200	15	38	69,09	3000		
201-250	3	41	74,55	750		
251-300	1	42	76,36	300		
301-350	2	44	80,00	700		
351-400	4	48	87,27	1600		
401-450	1	49	89,09	450		
451-500	2	51	92,73	1000		
501-700	3	54	98,18	2100		
701- +	1	55	100,00	1000		
					kümülatif	%
					1045	7,63
					2795	20,41
					5795	42,31
					6545	47,79
					6845	49,98
					7545	55,09
					9145	66,78
					9595	70,06
					10595	77,36
					12695	92,70
					13695	100,00

G = 0,3524

Şekil 5.2. İncelenen işletmelerde işletme arazisi dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi

Çizelge 5.10'daki verilerden Gini oranı $G=0,3524$ olarak hesaplanmıştır. Bulunan bu değer mülk arazi için hesaplanandan daha büyük olması, mülk arazisi dağılımının işletme arazisi dağılımından daha iyi olduğunu göstermektedir.

İncelenen işletmelerde en küçük işletme arazisi 70 dekar, en büyük işletme arazisi 1000 dekar olup ortalama işletme arazisi genişliği 249 dekadır.

5.3. Tarımsal Üretim Durumu

5.3.1. Bitkisel üretim

5.3.1.1. Ekiliş alanı

İncelenen işletmelerde yetiştirilen başlıca ürünlerin ekilişlerinin oransal dağılımı Çizelge 5.11'de verilmiştir. İklimin kurak olması nedeniyle tahıl ekiminin ağırlıklı olarak yapıldığı Kırşehir ili Merkez ilçesi tarım işletmelerinde, % 62,47 oranında tahıl, % 4,68 oranında endüstri bitkileri, %1,44 oranında baklagil ekimi yapılmaktadır. İşletmelerin toplam ekiliş alanı içinde tahıllardan; % 43,96 oranında buğday, % 16,03 arpa, % 5,48 çavdar ekilmekte, endüstri bitkilerinden; % 3,40 şeker pancarı, % 1,28 ayçiçeği, baklagillerden ise % 0,21 mercimek ve % 1,23'üne kurufasülye ekilişi yer almaktadır. Nadas oranı işletme ortalamasında % 27,39'dır. Sebze, meyve ve bağ arazisi oldukça sınırlı olup ancak % 1,02 kadardır.

İşletme büyüklük gruplarına göre incelendiğinde, ekiliş alanı bakımından buğday % 36,59 - % 50,13 arasında değişen oranlarla ilk sırada yer alırken, bunu sırasıyla arpa (% 11,48-19,51), çavdar (% 0,86-14,63), şekerpancarı (%2,42-6,18), ayçiçeği (% 1,29- 2,44), kuru fasülye (% 1,82-2,44) ve

mercimek (%0,52) izlemektedir. Nadas alanları ise % 21,46 ile % 32,18 arasında değişmektedir.

Çizelge 5.11. İncelenen işletmelerde yer alan başlıca ürünlerin oransal dağılımı (%)

İşletme büyüklük grupları (da)	Tahıllar			Endüstri Bit.		Baklagiller		Sebzelik	Meyve lik	Bağ	Nadas	Top.
	Buğday	Arpa	Çav dar	Şeker pancarı	Ayçi- çeği	Mercimek	Kuru Fasülye					
1 -250	50,13	11,48	0,86	2,42	1,29	0,52	-	0,09	0,24	0,79	32,18	100,00
251-500	42,50	19,21	2,63	6,18	-	-	1,82	0,16	0,29	0,74	26,47	100,00
501 - +	36,59	19,51	14,63	2,20	2,44	-	2,44	0,02	0,10	0,01	21,46	100,00
Genel toplan	43,96	16,03	5,48	3,40	1,28	0,21	1,23	0,09	0,21	0,72	27,39	100,00

İncelenen işletmelerde üretilen başlıca ürünlerin ortalama ekiliş alanları incelendiğinde; tahıllardan buğdayın ortalama 109,45 dekar, arpanın 39,91 dekar, çavdarın 13,64 dekar, endüstri bitkilerinden şeker pancarının 8,45 dekar, ayçiçeğinin 3,18 dekar, baklagillerden ise mercimeğin 0,55 dekar, kuru fasülyenin 3,07 dekar olduğu görülür (Çizelge 5.12). Nadas arazisi genişliği ise ortalama 68,20 dekadır. İşletme büyüklük grupları itibariyle buğday 76,45-250 dekar, arpa 17,50-133 dekar, çavdar 1,32-100 dekar, şekerpancarı 3,68-15 dekar, ayçiçeği 1,97- 16,67 dekar, mercimek 0,79 dekar, kurufasülye 6,27-16,67 dekar yer kaplarken, nadas arazisi 32,18-146,67 dekar genişliktedir.

Çizelge 5.12. İncelenen işletmelerde yer alan başlıca ürünlerin ortalama ekiliş alanları (da)

İşletme büyüklük grupları (da)	Tahıllar			Endüstri Bit.		Baklagiller		Sebzelik	Meyve-lik	Bağ	Nadas	Toplam
	Buğday	Arpa	Çavdar	Şeker pancarı	Ayçiçeği	Mercimek	Kuru Fasulye					
1 - 250	76,45	17,50	1,32	3,68	1,97	0,79	-	0,13	0,37	1,21	32,18	152,50
251-500	46,82	66,36	9,09	21,36	-	-	6,27	0,55	1,00	2,55	91,45	372,70
501 - +	250,00	133,33	100,0	15,00	16,67	-	16,67	0,17	0,67	4,17	146,67	633,30
Genel toplam	109,45	39,91	13,64	8,45	3,18	0,55	3,07	0,22	0,53	1,80	68,20	249,00

5.3.1.2. Üretim miktarı ve verim

Çizelge 5.13'de incelenen işletmelerde yer alan başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları ile verimleri verilmiştir. işletmeler ortalamasına göre verim; buğdayda 221 kg/da, arpada 222 kg/da, çavdarda 173 kg/da, şeker pancarında 4376 kg/da, ayçiçeğinde 137 kg/da, mercimekte 70 kg/da, kurufasulyede ise 118 kg/da dır.

Tarım İl Müdürlüğünün verilerine göre 1992 yılı itibariyle verimler ise buğdayda 215 kg/da, arpada 219 kg/da, çavdarda 190 kg/da, şekerpancarında 4533 kg/da, ayçiçeğinde 107 kg/da, mercimekte 83 kg/da, kurufasulyede 105 kg/da'dır. Bu verimler ile karşılaştırıldığında incelenen işletmelerde verimlerin çavdar, şekerpancarı ve mercimekte daha düşük, diğer ürünlerde ise daha yüksek olduğu görülür.

Şişe 5.13. İncelenen işletmelerde başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları ve verimi

İşletme Büyük- Grupları	Buğday		Arpa		Çavdar		Şeker Pancarı		Ayçiçeği		Mercimek		Kuru Fasulye						
	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg/da)	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg)	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg)	Verim kg/da	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg)	Verim kg/da	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg)	Verim kg/da	Ekim Alan (da)	Üretim Miktarı (kg)				
1 - 250	2905	668160	230	144970	218	8500	170	140	560000	4000	75	10000	133	30	2100	70	-	-	-
251-500	1615	351700	224	162000	222	18000	180	235	1025000	4352	-	-	-	-	-	-	69	9940	144
501- +	1500	298400	199	180500	225	103000	172	90	450000	5000	100	14000	140	-	-	-	100	10000	100
Toplam	6020	1328260	221	487650	222	129500	173	465	2035000	4376	175	24000	137	30	2500	70	169	19940	118

5.3.2. Hayvansal üretim

5.3.2.1. Hayvan varlığı

İncelenen işletmelerde büyükbaş hayvan varlığı Cizelge 5.14'de verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre büyükbaş hayvanların %49,54'ünü inek, %16,67'sini buzağı, %14,81'ini dişi dana, %8,80'ini düve, %6,94'ün erkek dana, %3,24'ünü de tosun oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerde, işletme büyüklüğü arttıkça, büyükbaş hayvan sayısı giderek azalmaktadır. Nitekim, incelenen işletmelerin tamamında mevcut 216 büyükbaş hayvanın %72,69 gibi büyük bir kısmı 1- 250 dekar olan en küçük işletme büyüklük grubunda bulunmaktadır.

Cizelge 5.14. İncelenen işletmelerde büyükbaş hayvan varlığı

İşletme Büüklük Grupları (da)	İnek		Düve		Tosun		Dişi Dana		Erkek Dana		Buzağı		Toplam	
	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%	Ort.	%
1 -250	2,08	50,32	0,37	8,92	0,16	3,82	0,74	17,83	0,37	8,92	0,42	10,79	4,13	100,00
251-500	1,82	50,00	0,36	10,00	0,09	2,50	0,18	5,00	0,09	2,50	1,09	30,00	3,64	100,00
501- +	1,33	42,11	0,17	5,26	-	-	0,33	10,52	-	-	1,33	42,11	3,17	100,00
Toplam	1,95	49,54	0,35	8,80	0,13	3,24	0,58	14,81	0,27	6,94	0,65	16,67	3,93	100,00

İşletmelerde bulunan sığır varlığının % 88,79'unu yerli ırk sığırlar oluşturmaktadır.

İşletmelerde bulunan küçükbaş hayvan varlığı ise Çizelge 5.15'de verilmiştir. Çizelgedende görüldüğü gibi, işletmeler ortalamasına göre incelenen işletmelerde küçükbaş hayvan varlığının % 51,76'sını koyun, %35,47'sini toklu, %3,06'sını koç, %5,31'ini keçi, %3,47'sini çebiş, %0,92'sini teke oluşturmaktadır. Toplam küçükbaş hayvan varlığının %90,30'u koyun ve %9,70'i de keçi yetiştiricisinde yer almaktadır.

Küçükbaş hayvan sayısı da işletme büyüklüğü arttıkça düşmektedir. Nitekim, toplam küçükbaş hayvan mevcudunun % 69,09'u 1-250 dekar işletme büyüklük grubunda, %29,35'i 251-500 dekar işletme büyüklük grubunda ve %1,56'sı da 500 dekardan büyük işletmelerde bulunmaktadır.

Çizelge 5.16'de, incelenen işletmelerde hayvan varlığı büyükbaş hayvan birimi cinsinden verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre büyükbaş hayvan birimi ile ifade edilen hayvan varlığının %48,29'unu büyükbaş hayvanlar, %50,23'ünü küçükbaş hayvanlar ve %1,49'unu da kümes hayvanları oluşturmaktadır. İşletme başına 5,78 BBHB düşmekte olup, bunun 2,79'u büyükbaş, 2,90'ını ise küçükbaş hayvanlardır.

1-250 dekar ile 500 dekardan büyük işletmelerde büyükbaş hayvanlar daha fazla bulunurken, 251-500 dekar büyüklük grubunda hayvan varlığı içinde %63,13'lük oranla küçükbaş hayvanlar başta gelmektedir.

5.3.2.2. Üretim miktarları ve verim

İncelenen işletmelerde başlıca hayvansal ürünlerde üretim miktarları verim durumu Çizelge 5.17'de verilmiştir. Süt sığırcılığında işletmeler ortalamasına göre bir laktasyon

Çizelge 5.15. İncelenen işletmelerde kısıtlıbaşlı hayvan varlığı

İşletme büyüklük grupları (da)	Kaç		Koyun		Toku		Toplam Koyun		Teko		Kepi		Çabış		Toplam Kepi		Genel Toplam	
	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%	Ditakama	%
1-250	0,92	2,93	17,11	54,35	11,03	35,03	29,05	92,31	0,26	0,84	1,11	3,51	1,05	3,34	2,42	7,59	31,47	100,00
251-500	1,55	3,35	20,91	45,27	16,82	36,42	39,27	65,04	0,55	1,18	4,55	9,84	1,82	3,34	6,91	14,96	46,18	100,00
501-+	0,17	3,70	2,67	59,26	1,67	37,04	4,50	100,00	.	0,92	4,50	100,00
Toplam	0,96	3,06	16,29	51,75	11,16	35,47	26,42	90,29	0,29	0,92	1,67	5,31	1,09	3,47	3,05	9,70	31,47	100,00

Çizelge 5.16. İncelenen işletmelerde büyükbaş hayvan birimi cinsinden hayvan varlığı

Katsayı	İşletme Büyüklük Grupları												Toplam		
	1 - 250 dekar				251 - 500 dekar				501 - + dekar						
	Bes	BBHB	%	Bes	BBHB	%	Bes	BBHB	%	Bes	BBHB	%	Bes	BBHB	%
	2,08	2,08	34,35	1,82	1,82	27,05	1,33	1,33	59,17	1,95	1,95	33,76			
İnak	0,37	0,26	4,28	0,36	0,25	3,75	0,17	0,17	5,29	0,35	0,25	4,24			
Düve	0,16	0,11	1,85	0,09	0,06	0,94				0,13	0,09	1,58			
Tosun	0,74	0,37	6,11	0,18	0,09	1,34	0,33	0,33	7,34	0,58	0,29	5,02			
D.Dana	0,37	0,19	3,06	0,09	0,05	0,67				0,27	0,14	2,34			
E.Dana	0,42	0,05	0,83	1,08	0,13	1,94	1,33	1,33	7,10	0,65	0,08	1,35			
Buzaba															
Büyükbaş Hayvan Toplamı	4,14	3,06	50,48	3,63	2,40	35,68	3,16	1,77	78,98	3,93	2,79	46,29			
Koç	0,92	0,09	1,52	1,55	0,16	2,30	0,17	0,02	0,76	0,96	0,10	1,66			
Koyun	17,11	1,71	28,26	20,91	2,09	31,08	2,67	0,27	11,88	16,29	1,63	28,20			
Toklu	11,03	0,88	14,57	16,82	1,35	20,00	1,67	0,13	5,94	11,16	0,89	15,46			
Toplam	29,06	2,69	44,35	39,28	3,59	53,38	4,51	0,42	18,58	28,41	2,62	45,32			
Teke	0,26	0,03	0,43	0,55	0,06	0,82				0,29	0,03	0,50			
Keçi	1,11	0,11	1,83	4,55	0,46	6,76				1,67	0,17	2,89			
Çebiş	1,05	0,08	1,39	1,82	0,15	2,16				1,09	0,09	1,51			
Toplam	2,42	0,22	3,65	6,92	0,66	9,74				3,05	0,28	4,90			
Küçükbaş Hayvan Toplamı	31,48	2,91	48,00	46,20	4,25	63,13	4,51	0,42	18,58	31,47	2,90	50,23			
Kümes Hayvanları	23,05	0,09	1,52	20,00	0,08	1,19	14,17	0,06	2,52	21,47	0,09	1,49			
Toplam	58,67	6,06	100,00	69,83	6,73	100,00	21,84	2,25	186,08	56,87	5,78	100,00			

döneminde süt verimi 1148 kg'dır. Aile tüketimine yönelik olarak hayvansal üretimde bulunulması nedeniyle daha çok yerli ırk sığırlar kullanılmaktadır. Bu nedenle verim düşüktür. İşletmelerin çeşitli büyüklük grupları itibarıyla süt sığırcılığındaki verimi, işletme genişliğiyle artış göstermektedir. Nitekim, 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde süt verimi 1059 kg iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 1170 kg'a yükselmekte, 500 dekardan büyük işletmelerde ise 1968'e çıkmaktadır. Büyük işletmelerde süt veriminin yüksek olmasının nedeni kültür ırkı ve melezi hayvanların kullanılmasıdır.

Çizelge 5.17. İncelenen işletmelerde başlıca hayvansal ürünlerde üretim miktarı ve verim durumu

İşletme Büyük- lük Grupları (da)	Süt (İnek)			Süt (Koyun)			Yumurta		
	Sağılan Hayvan Sayısı	Üretim Miktarı (kg)	Verim kg/baş	Sağılan Hayvan Sayısı	Üretim Miktarı (kg)	Verim kg/baş	Adet	Üretim Miktarı (kg)	Verim (adet)
1 -250	79	83650	1059	626	40565	65	865	163000	188
251-500	20	23400	1170	230	17680	77	220	41700	190
501 - +	8	15740	1968	16	800	50	85	16600	195
İşl.Ort.	107	122790	1148	872	59045	68	1170	231300	189

Koyunculukta süt verimi işletmeler ortalamasına göre bir laktasyon döneminde 68 kg'dır. Süt verimi işletme büyüklük gruplarına göre farklılık göstermektedir. 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde süt verimi 65 kg, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 77 kg, 501 dekardan daha büyük işletmelerde ise 50 kg'dır.

İncelenen işletmelerde yumurta verimi işletmeler ortalamasına göre 189 adettir.

6. AİLE (HANEHALKI) GELİRİ VE DAĞILIMI

6.1. Gayri Saf Hasıla

Tarım işletmelerinin bir yıllık ekonomik faaliyetleri sonunda elde ettikleri bütün kıymet çoğalmaları gayrisaf hasıla olarak tanımlanmaktadır. Bu kıymet artışları üretim, mamülecilik ve mübadele suretiyle meydana gelen yeni kıymetlerle, işletme prodüktivitesi sonucu, envanterde meydana gelen kıymet artışları toplamından ibarettir (Erkus 1974).

İncelenen işletmelerde gayrisaf hasıla; bir yıl içinde elde edilen bitkisel ve hayvansal üretim değeri ile üretim döneminde meydana gelen prodüktif değer artışlarının toplamı olan gayrisafi üretim değerinden, işletmede bulunan aile fertlerinin ve alet makinaların işletme dışında tarımsal faaliyetlerde çalıştırılması sonucu elde ettikleri işletme dışı tarımsal gelirlerden ve işletmeci ailesinin konut kira bedelinden oluşmaktadır.

İncelenen işletmelerde işletmeler ortalamasına göre gayrisaf hasıla 93.136.496 TL'dir. Arazi genişliği arttıkça, gayrisaf hasıla da buna paralel olarak artmaktadır. Buna göre 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde gayrisaf hasıla 66.815.050 TL iken, 251 - 500 dekar genişliğindeki işletmelerde 133.685.272 TL'ya çıkmakta, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 185.500.333 TL'ya yükselmektedir.

Buna karşılık işletme arazisinin dekarına düşen gayrisaf hasıla işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Bu değer 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde 439.902 TL iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 416.028 TL'ya, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 266.147 TL'ya düşmektedir. İşletmeler ortalamasında ise 382.928 TL'dir.

6.1.1. Gayri safi üretim değeri

İncelenen işletmelerde Gayri safi üretim değeri, işletmelerin her bir üretim kolundan elde edilen ürün miktarlarının birim fiyatlarıyla çarpılması sonucunda bulunan toplam kıymete, hayvan ve bitki sermayelerindeki yıllık prodüktif artışların eklenmesiyle hesaplanmıştır.

Gayri safi üretim değerini meydana getiren unsurların, işletme başına düşen değerleri ile bunların gayrisafi üretim değeri içindeki oranları, işletme büyüklük grupları itibariyle ve işletmeler ortalaması olarak Çizelge 6.1'de verilmiştir. Çizelgeden de anlaşılacağı gibi, çiftçi ailesi başına düşen ortalama gayri safi üretim değeri, işletme genişliği arttıkça yükselmektedir. İşletmeler ortalamasında 88.739.428 TL olan gayri safi üretim değerinin % 54,43'si hububat, %16,06'sı endüstri bitkileri, %1,42'si baklagiller, % 0,08'i sebze,meyve,bağ üretim değerlerinden olmak üzere %71,99'u bitkisel üretimden meydana gelmektedir. Geriye kalan %28,01'i ise, %14,13'i sığır, % 4,04'ü koyun-keçi, %2,87'si kümes hayvanları üretim değerleri ve %6,98'i prodüktif demirbaş kıymet artışından oluşan hayvansal üretime aittir.

İşletmelerin çeşitli büyüklük gruplarında da, bitkisel üretim değerinin, toplam gayri safi üretim değeri içindeki payı oldukça yüksek bulunmaktadır. İşletme başına düşen ortalama bitkisel üretim değeri, işletme genişliğiyle artmakta, buna karşılık hayvansal üretim değeri işletme genişlikleri itibariyle değişiklik göstermektedir. Nitekim ortalama bitkisel üretim değeri 1- 250 dekar genişlikteki işletmelerde 36.586.005 TL iken, 251- 500 dekar genişlikteki işletmelerde 103.918.823 TL'ya yükselmekte, 500 dekardan büyük işletmelerde daha da artarak 163.371.633 TL olmaktadır. Oysa, ortalama hayvansal üretim değeri 1 - 250

Özelleştirilen işletmelerde orneleme Gayrisiati üretim değerleri ve oranları	1 - 250 değer		251 - 500 değer		500 - + değer		İşletmeler ornelemesi	
	değer (TL)	%	değer (TL)	%	değer (TL)	%	değer (TL)	%
1. Bitkisel Üretim								
Hibritler	49,88	82,80	54,94	66,36	69,99	76,18	54,43	75,61
Buğday	25.318.900	41,69	48.819.100	46,98	71.430.000	40,16	35.049.240	39,50
Arpa	4.774.740	7,96	18.663.600	14,87	37.583.000	21,13	11.131.640	12,54
Çavdar	201.316	0,33	1.472.730	1,17	15.450.000	8,69	2.119.091	2,39
Endüstri Bitkileri	9,86	16,36	25,64	30,96	18,98	20,66	16,06	22,31
Şeker Pancarı	8,49	14,10	25,64	30,96	26.250.000	14,76	12.882.730	14,49
Ayçiçeği	1,36	2,27	-	-	7.500.000	4,22	1.390.909	1,57
Etlikağlılar	0,41	0,67	2,16	2,61	2,81	3,06	1,42	1,97
Merimek	0,41	0,67	2,16	2,61	5.000.000	2,81	170.182	0,19
Kuru Fasulye	19,737	0,03	9,273	0,01	58,633	0,03	21,855	0,02
Sebre-meyve	38,159	0,06	65,910	0,05	100,000	0,06	50,445	0,06
Bağ	38.586.005	60,23	103.918.823	82,80	163.371.633	91,86	63.883.728	71,99
Bitkisel Üretim Toplamı	11.839.000	19,49	7.428.200	5,92	7.995.000	4,50	12.537.500	14,13
2. Hayvansal Üretim	3.563.920	5,87	5.318.360	4,24	515.000	0,29	3.582.200	4,04
Sığır	2.698.290	4,44	2.462.270	1,96	1.710.000	0,96	2.543.273	2,87
Koyun-Keçi	6.052.630	9,96	6.380.347	5,08	4.250.000	2,39	6.192.727	6,98
Kümes hayvanları	24.153.840	39,77	21.589.177	17,20	14.470.000	8,14	24.655.700	28,01
FDKA	60.739.845	100,00	125.508.000	100,00	177.841.633	100,00	88.739.428	100,00
Hayvansal Üretim Toplamı								
Gayrisiati üretim değerleri								

Not: Meyvelik ve bağ alanlarındaki FDKA etiketlerinden Üretim faaliyetleri ile birlikte yazılmıştır.

dekar genişlikteki işletmelerde 24.153.840 TL, 251-500 dekar genişlikteki işletmelerde 21.589.177 TL iken, 500 dekardan büyük işletmelerde 14.470.000 TL'ya düşmektedir.

Toplam gayri safi üretim değeri içindeki bitkisel ve hayvansal üretim değerinin oranları çeşitli işletme genişlik gruplarında farklılık göstermektedir. Bitkisel üretim değerinin oranı %91,86 ile 500 dekardan daha büyük işletmelerde ve hayvansal üretim değerinin oranı %39,77 ile 1 - 250 dekar genişlikteki işletmelerde en yüksek seviyede bulunmaktadır.

İşletmeler ortalamasına göre, bitkisel üretim değeri içinde en büyük payı %75,61 ile hububat almaktadır. Bunun %54,86'sını buğday, %17,42'sini arpa, %3,32'sini çavdar oluşturmaktadır. Endüstri bitkileri %22,31 oranında pay alırken, bunun %20,13'ünü şekerpancarı, %2,18'ini ayçiçeği meydana getirmektedir. Baklagillerin oranı ise %1,97 olup, bunun %1,70'i kuru fasulyeye, %0,27'si mercimeğe aittir. Sebze, meyve ve bağ üretim değerleri ise %0,11 gibi küçük bir paya sahiptir.

Hayvansal üretim değeri içinde en büyük payı %50,44 ile sığırcılık üretim değeri almaktadır. Bunu %24,91 ile prodüktif demirbaş kıymet artışı, %14,41 ile koyun-keçi ve %10,23 ile kümes hayvanları izlemektedir.

İşletme arazisinin dekarına düşen gayrisafi üretim değeri, işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Nitekim, 1 -250 dekar genişlikteki işletmelerde bu değer 398.294 TL iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 396.191 TL'ya ve 500 dekardan büyük işletmelerde ise 260.269 TL'ya düşmektedir. İşletmeler ortalamasına göre ise, dekara düşen gayrisafi üretim değeri 356.383 TL'dır.

Gayrisafi üretim değeri, ikametgah kira bedeli ve işletme dışı tarımsal gelirden oluşan gayrisafi hasıla Cizelge 6.2'de görülmektedir. İşletmeler ortalamasında ve

Çizelge 6.2. İncelenen işletmelerde ortalama Gayrisafi hasıla

İşletme Büyüklük Grupları (da)	GSÜD		İkametgah Kira Bedeli	İşletme Dışı TG		GSH		İş. Ar. Da. Dış. GSH (TL/da)
	TL	%		TL	%	TL	%	
1 - 250	60.739.800	90,91	5.250.000	7,86	825.250	1,24	66.815.050	439.902
251 - 500	125.508.000	93,88	4.727.272	3,54	3.450.000	2,58	133.685.272	416.028
501 - +	177.842.000	95,87	6.333.333	3,41	1.325.000	0,71	185.500.333	266.147
Toplam	86.468.150	92,84	5.263.636	5,65	1.404.710	1,51	98.136.496	382.928

İşletme büyüklük gruplarında, gayri saf hasıla içinde en büyük payı gayrisafi üretim değeri almaktadır. İşletmeler ortalamasında %92,84 oranında pay alan gayrisafi üretim değeri, işletme büyüklük gruplarında %90,91 ile %95,87 arasında değişmektedir.

6.1.2. İkametgah kira bedeli

İncelenen işletmelerde, çiftçi ailelerinin oturdukları binaların tamamı kendilerine aittir. Binaların çoğunluğu kerpiçtir.

İşletmelerin gayrisaf hasıllarının hesaplanması sırasında oturdukları bina değerinin %10'u kira değeri olarak bu gelire eklenmiştir.

Çizelge 6.2'de görüldüğü gibi işletmeler ortalamasına göre ikametgah kira bedeli 5.263.636 TL'dir. Bu değer gayrisaf hasılanın %5,65'ini oluşturmaktadır. İkametgah kira bedeli 500 dekardan daha büyük işletmelerde 6.333.333 TL ile en yüksek seviyededir. Gayrisaf hasıladan aldığı paya göre ise %7,86 ile 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde en yüksek payı almaktadır. 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde %3,54, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise %3,41 oranındadır.

6.1.3. İşletme dışı tarımsal gelir

İşletme dışı tarımsal gelir, aile işgücünün, işletmedeki mevcut iş hayvanı ve makinaların kısmen başka bir tarım işletmesinde çalıştırılması karşılığı elde edilen bir değerdir (Erkuş ve Demirci 1985).

İncelenen işletmelerde işletme dışı tarımsal gelir gayrisaf hasılanın ancak %1-2'sini oluşturmaktadır. İşletmeler ortalamasına göre 1.404.710 TL olan işletme dışı

tarımsal gelir, işletme büyüklük gruplarına göre farklılık göstermektedir. 1- 250 dekar genişliğindeki işletmelerde 825.250 TL iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 3.450.000 TL, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 1.325.000 TL'dir. Büyük işletmeler işletme dışı tarımsal gelirin yüksek olmasının nedeni, bu işletmelerde biçerdöverin bulunmasıdır.

6.2. İşletme Masrafları

Gayrisaf hasılanın elde edilebilmesi için, aktif sermayenin faizi hariç, çiftçinin yaptığı masrafların tümüne işletme masrafları denilmektedir(Erkuş 1974).

İncelenen işletmelerde işletme masrafları, aşağıdaki unsurlar itibariyle incelenmiştir;

- 1- Yabancı işgücü ücreti ve aile işgücü ücreti
- 2- Tohum masrafı
- 3- Gübre masrafı
- 4- Zirai mücadele
- 5- Su ücreti
- 6- Makinaya ait değişen masraflar(Mazot,yağ,tamir-bakım)
- 7- Makina kirası
- 8- Yem masrafı
- 9- Veteriner ilaç masrafı
- 10- Amortisman

İncelenen işletmelerde toplam işletme masrafının, işletme başına düşen ortalama değeri 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde 31.853.402 TL, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 75.632.469 TL, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 108.147.843 TL olup, işletmeler ortalamasında 48.932.254 TL'dir.

Çizelge 6.3. İncelenen işletmelerde işletme masrafları

Masraflar	İşletme büyüklük grupları						İşletmeler ortalaması	
	1-250 dekar		251-500 dekar		501-+ dekar		TL	%
	TL	%	TL	%	TL	%		
İşçilik	8.925.000	28,02	22.012.500	29,10	40.312.500	37,28	14.966.590	30,59
Tohum	2.142.895	6,73	4.659.545	6,43	8.616.667	7,97	3.392.455	6,93
Gübre masrafı	2.596.579	8,15	6.340.000	8,38	7.500.000	6,93	3.880.182	7,93
Ziraat mücadele ilacı	137.895	0,43	401.818	0,53	645.000	0,60	246.000	0,50
Sulama	42.368	0,13	454.546	0,60	250.000	0,23	147.455	0,30
Diğer iş makina masrafı	2.793.421	8,77	9.490.909	12,55	17.916.670	16,57	5.782.727	11,82
Makina kirası	3.087.368	9,69	2.542.727	3,36	6.133.333	5,67	3.310.727	6,77
Yem	4.357.890	13,68	5.234.810	6,92	3.583.333	3,31	4.448.777	9,09
Veteriner ilaç	488.289	1,53	730.754	0,97	5.441.670	5,03	1.077.151	2,20
Amortisman	7.281.637	22,86	23.564.660	31,16	17.748.670	16,41	11.680.190	23,87
TOPLAM	31.853.402	100,00	75.632.469	100,00	108.147.843	100,00	48.932.254	100,00

İşçilik masrafları, işletme masrafları içinde en büyük oranda yer almakta ve bu oran %28,02 ile %37,28 arasında değişmektedir. İşletmeler ortalamasına göre işçilik masrafları tutarı 14.966.590 TL'dir. Bunun işletme masrafları içindeki oranı % 30,59'dir.

İşletme masrafları içinde işletmenin cari masraflarını oluşturan tohum, satın alınan gübre, zirai mücadele ilacı, su ücreti, makinarya ait değişen masraflar, makina kirası, yem ve veteriner-ilaç masrafları %45,54 oranında pay almaktadır. İşletmelerin bina, arazi ıslahı, alet ve makina sermayelerinin amortismanları ise toplam işletme masrafları içinde % 23,87'lik pay kaplamaktadır.

İşletmeler büyüklük grupları itibariyle incelendiğinde işçilik, tohum, satın alınan gübre, zirai mücadele ilacı, ve makinarya ait değişen masrafların payı işletme genişliğine paralel olarak artmakta, diğer masraflar ise işletme gruplarına göre farklılık göstermektedir.

6.3. Saf Hasıla

İşletmeye yatırılmış aktif sermayenin faiz karşılığı olarak nitelendirilen saf hasıla, tarım işletmelerinin başarısını en iyi tesbit ve takdir etmeye imkan veren bir göstergedir. İşletmelerin gayrisaf hasılasından, bu gayri saf hasılayı elde etmek için yaptıkları işletme masrafları düşülerek saf hasıla bulunur (Açıl ve Demirci 1984). İşletme masraflarının gayrisaf hasıladan küçük olması halinde, saf hasıla olumlu, büyük olması halinde ise olumsuzdur. Saf hasılanın olumsuz olması işletmenin zarar ettiğini göstermektedir (Erkuş 1979).

İncelenen işletmelerin tümünde saf hasıla pozitiftir. İşletmeler ortalamasına göre saf hasıla 44.204.240 TL'dir. İşletme genişliği arttıkça saf hasıla da artmaktadır. Buna

Çizelge 6.4. İncelenen işletmelerde Saf hasıla (TL)

	İşletme		Büyüklik	Grupları(də)		İşletmeler Ortalaması
	1-250	251-500		501 - +		
Gayrisaf Hasıla	66.815.100	133.685.000	133.685.000	185.500.000	93.136.500	
İşletme Masrafları	31.853.400	75.632.400	75.632.400	108.148.000	48.932.260	
Saf Hasıla	34.961.700	58.052.600	58.052.600	77.352.000	44.204.240	
İşl. Arazi. Dekarına Düşen SH	229.257	168.049	168.049	113.199	177.527	

göre 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde saf hasıla 34.961.700 TL iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 58.052.600 TL, 500 dekardan daha büyük araziye sahip işletmelerde ise 77.352.000 TL'ya yükselmektedir. İşletme arazinin dekarına düşen saf hasıla, işletmeler ortalamasında 177.527 TL olup, işletme genişliği arttıkça azalmaktadır.

6.4. Tarımsal Gelir

Tarımsal gelir öz sermaye rantı ile çiftçinin kendisi ve aile fertlerinin çalışmalarına karşılık hesaplanan ücret tutarı olarak tanımlanmaktadır. İşletmecinin başarı derecesini ortaya koyma bakımından önem taşımaktadır (Erkuş 1976).

İncelenen işletmelerde tarımsal gelir, saf hasıladan borç faizleri, kiracılık ve ortakçılık payları düşüldükten sonra aile ücret karşılığının eklenmesi suretiyle bulunmuştur. Buna göre işletmeler ortalamasında tarımsal gelir 53.708.980 TL'dir. Tarımsal gelir işletme büyüklüğü ile giderek artmaktadır. Nitekim, 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde 41.499.448 TL olan tarımsal gelir, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 72.988.060 TL'ya, 500 dekardan daha büyük işletmelerde ise 95.691.390 TL'ya yükselmektedir.

İşletme arazisinin dekarına düşen tarımsal gelir ise, işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Nitekim, 1 -250 dekar genişlikteki işletmelerde bu değer 272.128 TL iken, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 211.284 TL'ya ve 500 dekardan büyük işletmelerde ise 140.037 TL'ya düşmektedir. İşletmeler ortalamasına göre, dekara düşen tarımsal gelir 215.698 TL'dir.

Çizelge 6.6'da incelenen işletmelerde tarımsal gelirin dağılımı ve Gini oranı verilmiştir. Çizelgenin düzenlenmesinde önce çeşitli gelir grupları tesbit edilerek,

Çizelge 6.5. İncelenen işletmelere Tarımsal Gelir (TL)

İşletme büyüklük grupları	Saf Hasıla	Borç Faizi ve Kiracılık Ortakçılık Payı	Aile İşgücü Ücret Karşılığı	Tarımsal Gelir	İş Arazisinin Dekanına Düşen TG
1-250dekar	34.961.700	828.947	7.366.695	41.499.448	272.128
251 - 500 dekar	58.052.500	2.727.270	17.662.830	72.988.060	211.284
501 - + dekar	77.352.200	12.000.000	30.339.190	95.691.390	140.037
İşletmeler ortalaması	44.204.240	2.427.270	11.932.010	53.708.980	215.699

bu gelir gruplarındaki işletme sayıları, bunların kümülatif toplamları ve bu toplamların oranları hesaplanmıştır. Daha sonra, her bir gelir grubunda yer alan işletmelerin, toplam gelirleri, bunların kümülatif değerleri ve oranları bulunmuş, bu değerlerden hareket edilerek Lorenz eğrisi çizilmiş, Gini oranı hesaplanmıştır.

Çizelge 6.6'dan, işletmelerin %49,09'u, yani yaklaşık yarısı, elde edilen tarımsal gelirin %23,76'sını, işletmelerin diğer yarısı da tarımsal gelirin %76,24'ünü aldığı görülmektedir.

Gerek Çizelge 6.6'daki değerlere göre hesaplanan Gini oranından ($G=0,3648$) ve gerekse bu değerlere göre çizilen Lorenz eğrisinden (Şekil 6.3) anlaşılacağı gibi işletmelerde tarımsal gelirin dağılımı dengeli değildir.

6.5. Tarım Dışından Sağlanan Gelirler

İşletmelerdeki aile fertlerinin tarım dışından sağladıkları gelirlerin kaynakları şunlardır (Eraktan 1979);

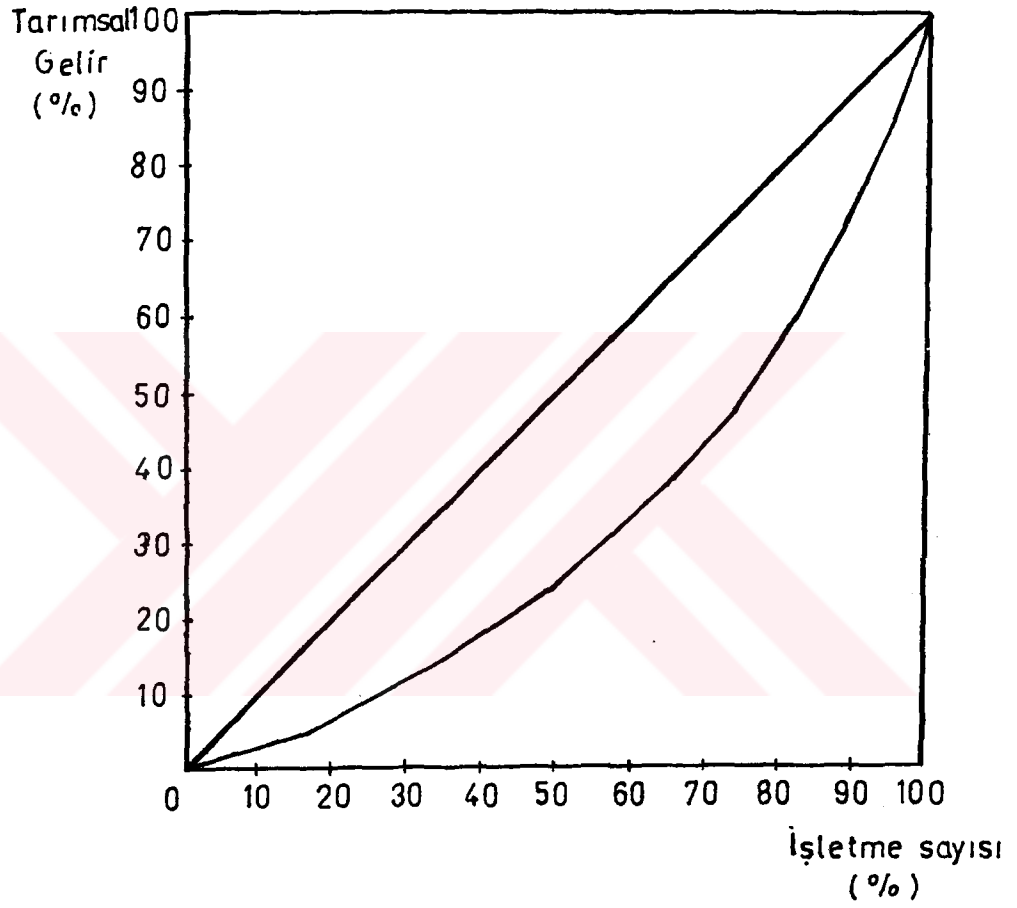
- Aile bireylerinin özel veya resmi kurumlardan aldığı ücret veya maaşlar,
- Köydeki veya şehirdeki bina veya dükkanlardan elde edilen kiralar,
- Başkalarına tarımsal amaç dışında verilen kredilerden veya bankalardaki mevduattan kazanılan faizler,
- Ticari amaçla çalıştırılan dükkan, benzinlik gibi yerlerden sağlanan karlar,
- Yurtiçi veya yurtdışındaki yakınlardan yardım vs. şeklinde gelen transfer gelirleri.

İncelenen işletmelerde bu gelirlerden bina gelirine rastlanılmamıştır.

Çizelge 6.6. İncelenen işletme tarımsal gelirin dağılımı ve Gini oranı

Gelir Grupları (1000 TL)	İşletme Sayısı		Tarımsal Gelir	
	Adet	kümülatif	TL	kümülatif
		%		%
10000	1	1,82	7.178.412	0,24
10001-20000	8	16,36	133.847.850	4,77
20001-30000	7	29,09	181.961.070	10,93
30001-40000	11	49,09	378.885.050	23,76
40001-50000	7	61,82	310.465.560	34,27
50001-60000	5	70,91	286.327.130	43,96
60001-70000	1	72,73	66.187.410	46,20
70001-80000	5	81,82	381.341.850	59,11
80001-100000	1	83,64	89.586.020	62,15
100001-110000	3	89,09	310.930.300	72,67
110001-120000	3	94,55	333.075.700	83,95
120001-+	3	100,00	474.207.800	100,00

G= 0,3648

Şekil 6.1. İncelenen işletmelerde tarımsal gelir dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi

Çizelge 6.7'de incelenen işletmelerde tarım dışı gelirlerin unsurlarına göre dağılımı verilmiştir. İncelenen işletmelerde tarım dışı gelirlerin büyük bir kısmını ticari gelir ile ücret veya maaşlar oluşturmaktadır. İşletmelerin tümü itibarıyla toplam tarım dışı gelirlerin %53,04'ü ticari gelir, %40,46'sı ücret veya maaşlar, %3,87'si yurtdışından gelen gelirler, %1,08'i de faiz gelirdir. 251-500 dekar ile 501 dekar ve daha büyük işletmelerde ücret ve maaş gelirine rastlanmamıştır. Tüm gruplardaki tarım dışı gelirlerin büyük kısmını ticari gelir oluşturmaktadır.

6.6. Aile Geliri ve Dağılımı

İncelenen işletmelerde tarımsal gelirle, tarım dışından elde edilen gelirlerin toplanmasıyla aile(hanehalkı) geliri bulunmuştur.

Çizelge 6.8'de incelenen işletmelerde aile gelirini oluşturan unsurlar, bunların miktar ve oranları verilmiştir. İşletmeler ortalamasına göre ortalama aile geliri 63.101.715 TL'dir. Bunun % 85,11'ini tarımsal gelir, %14,89'unu tarım dışından sağlanan gelir oluşturmaktadır. İşletmeden sağlanan tarımsal gelir ise, ortalama aile gelirinin %82,89'unu kapsamaktadır. İşletmelerin çeşitli büyüklüklerine göre tarımsal gelirin payı %78,20-%95,99 arasında değişmektedir. İşletme genişliği arttıkça tarımsal gelirin, aile geliri içindeki oranı artmaktadır. Tarım dışı gelirlerin oranı ise işletme genişliği arttıkça azalmaktadır. Bu değer 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde %21,80 ile en yüksektir.

Aile gelirinin incelenen işletmelerdeki miktarı ve oranları Çizelge 6.9'da verilmiştir.

Çizelge 6.9'a göre işletmelerin %50,91'i, tüm işletmelerde elde edilen toplam aile gelirinin %26,31'ini, işletmelerin geriye kalan yarısı ise aile gelirinin

Çizelge 6.7. Temm dışı gelirlerin unsurlarına göre dağılımı

İşletme Büyüklik Grupları (da)	Ticari Gelir		Ücret ve Maaşlar		Yurtdışı ücret transferleri		Faiz geliri		Toplam	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
1 -250	5.578.947	48,23	5.500.000	47,54	394.737	3,41	94.737	0,82	11.568.400	100,00
251-500	3.636.364	88,89	.	.	454.546	11,11	.	.	4.090.909	100,00
501- +	3.666.667	91,67	333.333	8,33	4.000.000	100,00
İş.ort.	4.981.818	53,04	3.800.000	40,48	363.636	3,87	101.818	1,08	9.392.727	100,00

Çizelge 6.8. Aile geliri oluşturan unanuldu, bunlan miktur ve oranlan

İşletme Büyükük Baplan (da)	İşletmeden sağlanan Ticari gelit				İşletme dışı kennal gelit				toplam				TARIMSAL BELİR				TARIM DIŞI BELİR				ortalama hanehalkı gelit	
	TL		%		TL		%		TL		%		TL		%		TL		%		TL	%
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
1-250	40.674.160	76,65	825250	1,56	41.498.410	78,20	5.578.947	10,51	5.500.000	10,36	394.737	0,74	94.737	0,18	11.568.400	21,80	53.067.810	100,00			53.067.810	100,00
251-500	68.638.040	90,22	3450000	4,48	72.988.040	94,68	3.636.364	4,72	.	.	454.546	0,59	.	.	4.090.908	5,31	77.078.948	100,00			77.078.948	100,00
501-+	94.366.360	94,66	1325000	1,33	95.691.360	95,99	3.666.667	3,68	333.333	0,33	4.000.000	4,01	99.691.360	100,00			99.691.360	100,00
İ.tot.	52.304.270	82,89	1404718	2,23	53.708.988	85,11	4.981.818	7,68	3.800.000	6,02	363.636	0,58	101.818	0,16	9.382.727	14,89	63.101.715	100,00			63.101.715	100,00

İşletme sayısı ile aile gelirinin kümülatif oranlarına göre çizilen Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna uzaktır. Bu değerlerden hesaplanan gini oranı 0,3321'dir. Lorenz eğrisi ve Gini oranından da anlaşılacağı gibi incelenen işletmelerde aile gelirinin dağılımı dengeli değildir.

İncelenen işletmelerde kişi başına düşen aile gelirinin dağılımı Çizelge 6.10'da görülmektedir. Kişi başına düşen aile geliri, her işletmeye ait aile gelirinin, o işletmedeki fert sayısına bölünmesiyle hesaplanmıştır. Kişi başına düşen gelir, 1-250 dekar genişliğindeki işletmelerde 11.452.913 TL, 251-500 dekar genişliğindeki işletmelerde 16.750.799 TL, 500 dekardan büyük işletmelerde 19.285.282 TL olup, işletmeler ortalamasında ise 13.366.931 TL'dir.

Çizelge 6.10'da fertlerin %49,83'ü, aile gelirinin %26,17'sine sahiptir. Aile fertlerinin geriye kalan %50,17'si gelirin %73,83'ünü almaktadır. Bu çizelgeden hesaplanan Gini oranı 0,3498'dir. Gini oranından ve Lorenz eğrisinden de anlaşılacağı gibi incelenen işletmelerde kişi başına düşen aile gelirinin dağılımı dengeli değildir.

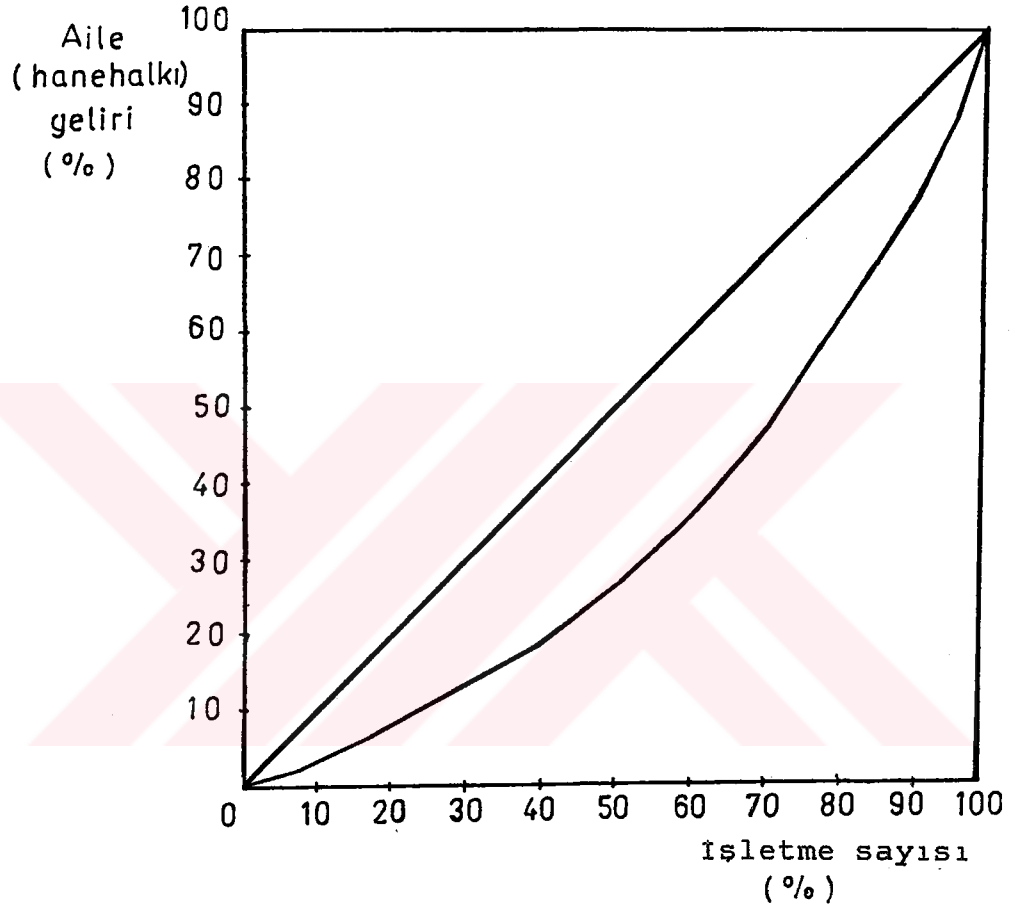
Türkiye'de yapılan gelir dağılımı araştırmalarına göre Gini oranı 1963'de 0,557 (Korkut 1963), 1968'de 0,5648 (Bulutay 1968), 1973'de 0,51 (Anonymous 1973), 1986'da 0,47 (Anonymous 1986), 1987'de 0,4378 (Anonymous 1990/a) olarak bulunmuştur. İncelenen işletmelerde aile geliri için bulunan Gini oranını (0,3498) bu değerlerle karşılaştırıldığında, araştırma alanında gelir dağılımının Türkiye genelinden daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Tarımsal alanlarda yapılan gelir dağılımı araştırma sonuçlarına göre ise Gini oranları Hatay İli Amik Ovası'nda 0,6783 (Eraktan 1979), Ankara ili Elmadağ ilçesi tarım işletmelerinde 0,4375 (Turgut 1991) olarak bulunmuştur. Araştırma alanında aile geliri dağılımı bu yörelerdeki dağılımlardan daha iyidir.

Çizelge 6.9. İncelenen işletmelerde aile gelirinin dağılımı ve Gini oranı

Gelir Grupları (1.000 TL)	Aile (hanehalkı)			Aile (hanehalkı) Geliri		
	Aile sayısı	kümülatif	%	TL	kümülatif	%
1 - 10000	1	1	1,82	7.178.410	7.178.410	0,21
10001 - 20000	3	4	7,27	50.138.760	57.317.170	1,65
20002 - 30000	5	9	16,36	130.932.750	188.249.920	5,42
30001 - 40000	13	22	40,00	456.048.410	644.298.330	18,56
40001 - 50000	6	28	50,91	268.815.325	913.113.655	26,31
50001 - 60000	4	32	58,18	223.653.710	1.136.767.365	32,75
60001 - 70000	3	35	63,64	199.165.770	1.335.933.135	38,49
70001 - 80000	4	39	70,91	296.742.850	1.632.675.985	47,04
80001 - 100000	4	43	78,18	346.120.250	1.978.796.235	57,02
100001 - 110000	4	47	85,45	420.128.400	2.398.924.635	69,12
110001 - 120000	3	50	90,91	336.919.700	2.735.844.335	78,83
120001 - +	5	55	100,00	734.749.800	3.470.594.135	100,00

G=0,3321

$$G = 0,3321$$

Şekil 6.2. İncelenen işletmelerde aile (hanehalkı) gelir dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi

Çizelge 6.10. İncelenen işletmelerde kişi başına düşen aile geliri dağılımı

Gelir Grupları (1.000 TL)	Aile Fertleri		%	Kişi Başına Düşen Aile Geliri		
	fert sayısı	kümülatif		TL	kümülatif	%
1-2500	35	35	11,71	63.110.900	63.110.900	7,97
2501-5000	19	54	18,06	12.155.119	75.266.019	9,50
5001-7500	48	102	34,11	58.226.748	133.492.767	16,86
7501-10000	47	149	49,83	73.748.269	207.241.036	26,17
10001-12500	52	201	67,22	121.611.480	328.852.516	41,52
12501-15000	12	213	71,24	28.260.170	357.112.686	45,09
15001-17500	38	251	83,95	115.564.120	472.676.806	59,68
17501-20000	24	275	91,97	73.356.720	546.033.526	68,95
20001-22500	5	280	93,65	20.818.390	566.851.916	71,57
22501-30000	9	289	96,66	87.397.720	654.249.636	82,61
30001-+	10	299	100,00	137.731.370	791.981.006	100,00

G= 0.3498

$$G = 0,3498$$

Sekil 6.3. İncelenen işletmelerde kişi başına düşen aile geliri dağılımına ilişkin Lorenz eğrisi

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada, Kırşehir İli Merkez İlçesi tarım işletmelerinde ekonomik analiz yapılarak gelir dağılımı bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar işletmeler ortalaması itibariyle aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

İncelenen işletmelerde ortalama aile fertleri sayısı 5,44 kişidir. Toplam nüfusun %52,17'si erkek, %47,83'ü kadındır. Erkeklerde okur-yazarlık oranı %93,06, kadınlarda %86,36'dır. İşgücünün esas kaynağını oluşturan 15-49 yaş grubu, tüm işletmeler ortalamasında %54,51 oranıyla en büyük paya sahiptir. İşletmelerdeki mevcut işgücünün %22,18'i atıl işgücüdür. Mevcut işgücünün büyük kısmını aile işgücü oluşturmaktadır. Ücretli işgücünün oranı %20,65 olup daha çok geçici işçilerdir.

İncelenen işletmelerde arazilerin %83,75'i mülk arazi, %16,25'i ortağa veya kiraya tutulan arazidir. Ortalama mülk arazi genişliği 208,55 dekar, işletme arazisi genişliği ise 249 dekadır. İşletmelerde kiracılık veya ortakçılıkla tutulan arazilerin tamamına yakını tarla arazisidir. Tarla arazisi dışında kalan sebzelik, meyvelik ve bağ arazilerinin aldığı pay çok düşüktür.

İşletmelerde, mülk arazi ve işletme arazilerinin dağılımı ortaya konulduğunda çizilen Lorenz eğrisinden ve hesaplanan Gini oranlarından, mülk arazi dağılımının işletme arazisi dağılımından daha dengeli olduğu anlaşılmıştır. Nitekim mülk arazi için gini oranı 0,3181 iken, işletme arazisi için 0,3534'dür. Türkiye'de mülk arazi dağılımında gini oranı 0,6227, İç Anadolu Bölgesi için 0,6318'dir (Anonymous 1978). Buna göre araştırma alanında mülk arazi dağılımı Türkiye ve İç Anadolu Bölgesine göre daha iyidir. Hem mülk hem de işletme arazilerinin iyiye yakın bir dağılım gösterdikleri söylenebilir.

İncelenen işletmelerde, işletme arazisi içinde yetiştirilen ürünlerin ortalama ekiliş alanları; buğdayda 109,45 dekar, arpada 39,91 dekar, çavdarda 13,64 dekar, şekerpancarında 8,45 dekar, ayçiçeğinde 3,18 dekar, kurufasülyede 3,07 dekar, mercimekte 0,55 dekardır. İşletmelerde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünlerin verimleri ise buğdayda 221 kg/da, arpada 222 kg/da, çavdarda 173 kg/da, şekerpancarında 4376 kg/da, ayçiçeğinde 137 kg/da, mercimekte 70 kg/da, kurufasülyede ise 118 kg/da'dır.

İşletmelerde büyükbaş hayvan birimi cinsinden hayvan varlığının %48,29'unu büyükbaş hayvanlar, %50,23'ünü küçükbaş hayvanlar, %1,49'unun da kümes hayvanları oluşturmaktadır. Bir laktasyon döneminde süt verimi; süt sığırlarında 1148 kg, koyunlarda 48 kg'dır. Yumurta verimi ise 189 adettir.

İşletmelerde gayrisafi üretim değerinin %71,99'u bitkisel üretimden, %28,01'i de hayvansal üretimden meydana gelmektedir. Bitkisel üretim değeri içinde en büyük payı hububat (%75,61), hayvansal üretim değeri içinde en büyük payı sığırcılık (%50,44) almaktadır.

Gayrisaf hasılanın büyük bölümünü gayrisafi üretim değeri (%92,84) oluşturmaktadır. İkametgah kira bedelinin payı %5,65, işletme dışı tarımsal gelirin payıda %1,51'dir.

İncelenen işletmelerde işletme masraflarının %30,59'unu işçilik masrafları, %45,54'ünü işletmenin cari masrafları, %23,87'sini de işletmenin bina, arazi ıslahı, alet ve makina sermayelerinin amortismanı oluşturmaktadır.

Gayrisafi üretim değeri, gayrisaf hasıla, saf hasıla ve tarımsal gelirin işletme arazisinin dekarına düşen değerleri işletme genişliği arttıkça azalmaktadır.

İşletmelerde ortalama tarımsal gelir 53.708.980 TL'dir. Ele alınan işletmelerde hesaplanan tarımsal gelirin dağılımı incelendiğinde, çizilen Lorenz eğrisinden ve hesaplanan gini oranından ($G=0,3648$) dağılımın dengeli olmadığı, ancak iyiye

yakın bir dağılım olduğu anlaşılmaktadır.

Tarımsal gelire, tarım dışı faaliyetlerden elde edilen gelirlerin eklenmesiyle aile (hanehalkı) geliri elde edilmiştir. Aile (hanehalkı) gelirinin %85,11'ini tarımsal gelir, %14,89'unu tarım dışından sağlanan gelirler oluşturmaktadır. Tarım dışı gelirler içinde en fazla payı çeşitli ticari faaliyetlerden elde edilen Ticari gelirler (%53,04) almaktadır. Bunu ikinci olarak maaş ve ücretler (%40,46) izlemektedir.

İşletme başına düşen aile (hanehalkı) geliri yıllık ortalama 63.101.715 TL'dir. Aile gelirinin dağılımı için hesaplanan gini oranı 0,3321'dir. Kişi başına düşen gelir 13.366.931 TL ve hesaplanan gini oranı 0,3498'dir.

Yapılan bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, incelenen işletmelerde gelir dağılımının dengeli olmadığı, ancak, Türkiye geneli ($G=0,4378$) ve kırsal alan ($G=0,4178$) gelir dağılımlarından daha iyi olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, araştırma alanında mülk arazi ve işletme arazisi dağılımlarının Türkiye ortalamasından daha iyi olmasıdır.

Dağılımlar iyiye yakın olmasına rağmen, gerek işletme başına düşen tarımsal gelir (53.708.980 TL) ve aile (hanehalkı) geliri (63.101.715 TL) gerekse kişi başına düşen aile geliri (13.366.931 TL) düşüktür. Türkiye'de aynı dönemde kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla 18.300.000 TL'dir. (Anonymous 1993/c). Araştırma alanında ise kişi başına düşen aile geliri 13.366.931 TL olup Türkiye ortalamasından daha düşüktür. Bir üretim dönemi sonunda elde edilen düşük gelirle işletmeciler ancak zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmekte, gelecek üretim dönemi için gerekli sermaye aktarımını gerçekleştirememektedirler. İşletmelerde ki düşük gelir köyden kente göçün de bir nedenidir.

Bu nedenle araştırma alanında gelir düzeyini yükseltmek için şu önlemler alınmalıdır;

Tarımsal gelirin büyük bölümünü bitkisel üretimden, bitkisel üretim içinde de hububattan elde edilmektedir. Sulanan alanlarda endüstri bitkileri yetiştirilmesi, baklagillerin de münavebeye alınması ekonomik yönden olumlu sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

İşletmelerde yem bitkilerine yer verilmesi, toprağın düzenli kullanılmasını, dengeli bir çalışmayı ve yem sıkıntısını giderecektir. Böylece hayvancılığın gelişmesi ve pazara yönelik üretimde bulunulması da tarımsal gelirin artmasına yol açacaktır.

Çiftçilerin ürünlerini daha iyi değerlendirebilmeleri ve girdi gereksinimlerini yeterli miktarda ve ucuz olarak elde edebilmeleri yönünden kooperatifleşmenin arttırılması önem taşımaktadır. Kooperatifler gelirin daha sağlıklı dağılımını düzenleyen en iyi araçtır. Kooperatifler ile üretim faaliyetinin her aşamasında, üreticilerin tek başlarına yapamayacakları işleri biraraya gelmek suretiyle yapmaları sağlanacak, küçük aile işletmelerinde ortaya çıkabilecek sorunlarda önlenebilecektir. Ayrıca sermaye yetersizliği bulunan işletmelerde, teşkilatlanmış kredi kuruluşlarından kredi kullanımının yaygınlaştırılması için gerekli önlemler alınmalıdır.

İşletmelerde tesbit edilen işgücü fazlalığını değerlendirebilecek yatırımların yapılması ve köy el sanatlarına yer verilmesiyle de işletme geliri arttırılabilecektir.

KAYNAKLAR

- ACIL, A.F. ve DEMİRCİ, R. 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:880, (Ders Kitabı) No:245, Ankara.
- ACIL, A.F. VE ERAKTAN, S. 1982. Hatay İli Amik Ovası Tarım İşletmelerinde Aile Gelirinin Oluşumu ve Kullanılış Şekilleri, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yıllığı 1982, Cilt 30, Fas.1-2, Ankara.
- ANONYMOUS, 1976. DPT Gelir Dağılımı Araştırması 1973, Sosyal Planlama Dairesi Araştırma Şubesi Yayın No: 1489, SPD:259, Ankara.
- ANONYMOUS, 1978. DPT Türkiye Tarımında Yapısal Değişme Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, DPT Yayın No:1636-SPD:307, Ankara.
- ANONYMOUS .1986. TOSİAD Türkiye'de Hane Geliri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standartı, Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Öncelikler, Hane Gelirleri, Harcamaları ve Sosyo Ekonomik İhtiyaçlar Üzerine Araştırma Dizisi, Cilt II, İstanbul.
- ANONYMOUS .1987. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı/UNICEF, Gıda ve Beslenme Planlaması ve Politikası Projesi 1984, Gıda Tüketimi ve Beslenme Araştırması, Koruma Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ANONYMOUS .1990/a. 1987 Gelir Dağılımı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, DİE, No:1441, Ankara.
- ANONYMOUS .1990/b. Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporları, Kırşehir.
- ANONYMOUS .1991/a. 1990 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayın No:1369, Ankara.
- ANONYMOUS .1991/b. Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporları, Kırşehir.
- ANONYMOUS .1991/c. Tarım İstatistikleri Özeti 1990, DİE Yayın No:1525, Ankara.

- ANONYMOUS .1992/a.** Genel Tarım Sayımı Köy Genel Bilgi Anketi Sonuçları, DİE Yayın No:1550, Ankara.
- ANONYMOUS .1992/b.** Kırşehir Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporları, Kırşehir.
- ANONYMOUS .1992/c.** T.C.Ziraat Bankası Kırşehir Merkez Şubesi Kayıtları, Kırşehir.
- ANONYMOUS .1993/a.** Kırşehir 1993, Erk Yayıncılık, Ankara.
- ANONYMOUS .1993/b.** Rakamlarla Kırşehir, Erk Yayıncılık, Ankara.
- ANONYMOUS .1993/c.** T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ankara.
- ANONYMOUS .1994.** İstatistik Göstergeler 1923-1992, DİE Yayın No:1682, Ankara.
- BLUMLE, G.**1975. Theorie der Einkommensverteilung, Eine Einführung, Springer-Verlag, Heidelberger, Taschenbücher.
- BULUTAY, T., TIMUR, S. ve ERSEL, H.,** 1971. Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:325, Ankara.
- BOLBOL, M.** 1973. Adana Ovası Tarım İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, Finansman ve Kredi Sorunları, Gıda- Tarım Hayvancılık Bakanlığı, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Mesleki yayınlar Serisi, Ankara.
- CELASUN, M.** 1986. "Income Distribution and Domestic Terms of Trade in Turkey" METU Studies in Development, Volume 13. No:1-2, Ankara.
- CELIKTIN, A.**1987. Tarım İşletmelerinde Gelirin Dağılımı ve Kullanımı, Ankara İli Keçiören İlçesi Saray Köyü Örneği, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış) Ankara.

- DEMİRCİ, R. 1978.** Kırşehir Merkez İlçesi Hububat İşletmelerinde Optimal İşletme Organizasyonları ve Yeter Gelirli İşletme Büyüklüklerinin Saptanması Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Ekonomi ve İletmecilik Kürsüsü, Doçentlik Tezi (Basılmamış), Ankara.
- DEMİRCİ, R., ARIKAN, R. ve ERDOĞAN, E. 1992.** Genel Ekonomi Mikro-Makro, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- DİREK, M. ve AKBAY, C. 1992.** "Türkiye'de Gelir Dağılımı Araştırmaları ve Tarım Sektörü ile İlgili Sonuçların Değerlendirilmesi", MPM Yayını Verimlilik Dergisi, Ankara.
- ERAKTAN, S. 1978.** Hatay İli Amik Ovasında Tarımsal Gelir Analizi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Doktora Tezi (Basılmamış), Ankara.
- ERAKTAN, S. 1985.** Ekonomi II, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayın No: 934, (Ders Kitabı) No:10, Ankara.
- ERAKTAN, S. ve ZOROĞLU, A. 1987.** Ankara'da Bazı Ailelerde Tüketim Harcamaları, Tüketim ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversite Yıllığı, Cilt:38, Fasikül 1-2, Ankara.
- ERKUŞ, A. 1974.** Keskin İlçesi Ziraat İşletmelerinde Gelir ve Beslenme Durumu, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:542, Bilimsel Araştırma ve İncelemeler No:10, Ankara.
- ERKUŞ, A. 1976.** Tavşanlı İlçesi Şeker Pancarı Yetiştiren Tarım İşletmelerinin Doğrusal (Linear) Programlama Metodu ile Planlanması, Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği, Yayın No:3, Ankara.
- ERKUŞ, A. ve DEMİRCİ, R. 1985.** Tarımsal İşletmecilik ve Planlama, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No: 944, (Ders Kitabı), No:269, Ankara.

- ERKUS, A.** 1992. Türkiye'de Serbest Piyasa Ekonomisi İçinde Tarım ve Tarım İşletmelerinin Durumu, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Türk Cumhuriyetleri Tarım Sempozyumu, 24-28 Haziran, Ankara.
- ERKUS, A., KIRAL, T., TATLIDİL, H., TATLIDİL, F.F.** 1990. "Labor Use on Farms in Dry-Farming Areas of Konya Province, Turkey", Labor, Employment and Agricultural Development in West Asia and North Africa, Kluwer Academic Publishers, Netherlands.
- GONES, T.** 1991. "Makro Ekonomik Yaklaşımlar Açısından 1980-1990 Arası Tarım Sanayi İlişkileri" TMMOB, 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, Ankara.
- GÖRLER, A.F. ve ESENGON, K.** 1990. "Tokat Yöresinde 1988-1989 Döneminde Meyve Yetiştiriciliğinde Önemli Yer Tutan İşletmelerde Gelir Dağılımı Üzerine Bir Araştırma" Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi Cilt:6, Sayı:1, Adana.
- İNAN, İ.H.** 1992. Tarım Ekonomisi, Hasat Yayıncılık, İstanbul.
- JOHNSON, H.G.** 1973. The Theory of Income Distribution, Lectures in Economics 3, Gray-Mills Publishing Ltd, London.
- KARAMAN, İ.** 1986. Gelir Dağılımı ve Türkiye'de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları, Ankara.
- KAZGAN, G., ÖNDER, İ., KIRMANOĞLU, H ve TUNCER, N.** 1992. Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etkenler ve İyileştirilmesine İlişkin Politikalar, TOBB, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar- Çözüm Önerileri Dizisi, Sevinç Matbaası, Ankara.
- KIRAL, T.** 1987. Ankara İli Çubuk İlçesi Tarım İşletmelerinde Başlıca Üretim Faaliyetleri İçin Fiziki Üretim Girdileri Kullanım Seviyelerinin Tesbiti Üzerine Bir Araştırma, A.O.Z.F Yayınları:1001, Ankara.

- KORKUT, S. 1963.** Türkiye'de Gelir dağılımı Konusunda Yapılmış Araştırmalar, DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- MOLAYIM, Z.G. 1992.** Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara.
- MOLAYIM, Z.G. 1992.** Assesment of Rural Landlessness in Turkey, University of Ankara, Publications of Faculty of Agriculture:1257, Scientific Research Reports: 695, Ankara.
- OZOTON, E. 1976.** Türkiye'nin Gelir ve İstihdam dağılımındaki Yapısal Değişim II, Ankara.
- SARC, O.S.1988.** Gelir Dağılımı Dışarda ve Türkiye'de, Ankara.
- SILVIO, V. 1954.** Metodologia Statica Delle Science Agrarre, Volume Primo, Edizioni Agricole, Bologna.
- TURGUT, H.T., 1991.** Ankara İli Elmadağ İlçesi Tarım İşletmelerinde Gelir Dağılımı ve Gelir Tüketim İlişkisi Ozerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Basılmamış), Ankara.
- WITZKE, H.V. 1984.** A Model of Income Distribution in Agriculture: Theory and Evidence, European Review of Agricultural Economics, Mouton.
- YALÇIN, Ö.F. 1990.** Ankara İlinde Traktör Mülkiyeti ve Rasyonel Kullanımı Ozerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No:650, Ankara.
- YAMANE, T. 1967.** Elementary Sampling Theory, Prentice-Hall Inc, Englowood Cliffs, N.Jersey.

ÖZGEÇMİŞ

1970 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1987 yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi bölümünde Üniversite öğrenimine başladı. 1991 yılında Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümünden ziraat mühendisi ünvanı ile mezun oldu. Aynı yıl Ankara Üniversite Fen Bilimleri Enstitüsünde Yüksek Lisans öğrenimine hak kazandı. Halen aynı Üniversitede Tarım İşletmeciliği anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.